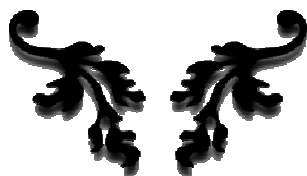

קונטרס משנת הפסח
הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

קונטרס
משיב כהלכה - פסח

הערות ובירורים בעניני פסח

מאיר שולביץ-מרדכי זיסקינד הגר

ערב פסח תשע"ז
ירושלים תובב"א

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

שלושים יום לפני החג שואלין ודורשין בהלכות החג.

שאלה: כתב הבית יוסף בס' תכט בטעם השיטה הסוברת שדין שואלין ודורשין שלושים יום קודם זה רק ביו"ט של פסח, דטעמם כיון שהלכותיה מרובות שיש בה איסור חמץ והגעלת כלים, וצ"ע דהרי מקור לדין זה בגמ' פסחים ו' ע"ב הוא ממה שמשה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני והרי בפסח שני אין שם איסור חמץ ודיני הגעלת כלים.

תשובה:

במגן האלף כתב שכוונת הב"י בזה שעיקר התקנה היתה משום קרבן פסח שנצרך לכך ל' יום, אלא דאפילו בזה"ז דליכא קרבן השאירו את התקנה של ל' יום משום ריבוי ההלכות והדינים שיש בפסח. (וע"ע בס' שארית יעקב דרוש לשה"ג עמ' קג). ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ח סכ"ח) תירץ דמשמע דמשה רבינו האריך בהלכות קרבן פסח שני וכמש"כ תוס' בפסחים דמ"מ לא היה צריך להאריך אלא לומר אל תעשו פסח ותו לא ומכך ראייה שיש ללמוד ל' יום.

שבת הגדול

שאלה. הנה שבת הגדול נקרא ע"ש הנס הגדול שהיה בשבת זו (שקשרו את הכבשים למיטותיהם והמצרים חרקו שן ע"כ), וצ"ע הרי כל חג הפסח הוא על הנס הגדול של יציאת מצרים וכל המכות שעשו למצרים, א"כ מה המיוחד בנס הזה שהיה בשבת זו שמציינים אותו כהגדול, אפילו יותר מניסי פסח עצמו.

תשובה.

א. בדרשות חתם סופר לשבת הגדול (ח"ב דף רנ"ג ע"ד) כתב שבת הגדול שבו נעשה נס גדול, כי כל ניסי מצרים לא היו נס גדול של חסד אלא נס גבורה במדת הדין להכות המצרים, אבל יותר טוב נס גדול שהתפלל מרע"ה בגדול זרועך ידמו כאבן, ולא בחרב וחנית ובמיתתם כי אם ידמו כאבן, וכזה בשבת הגדול יום קניית קרבן פסח שהמצריים ראו ושתקו וזה נס גדול. ובשפת אמת פירש שעד יציאת מצרים לא היה לשבת אלא מטרה אחת, להזכיר את בריאת העולם ע"י השי"ת, כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ, אבל מיציאת מצרים ואילך נתוספה לשבת עוד מטרה, להזכיר את הנס של יציאת מצרים, וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ד' אלקיך משם, נמצא שגדלה יותר מצוות השבת וזהו שבת הגדול. ובצפנת פענח להמהרי"ט מביא בשם אביו המבי"ט שהטעם הוא לפי שבכל מוצאי שבת היו חוזרים לעבודה, אבל בשבת זו לא חזרו להשתעבד במוצאי שבת, לכך נקרא גדול כלומר יומא אריכתא.

ב. ראה בספר הליכות שלמה שנקט באמת שנקרא הגדול לא מחמת הניסים, אלא כדי להבדיל ממה שכתוב ממחרת השבת תספרו חמישים יום ושם הכונה למחרת י"ט, א"כ כאן חז"ל תקנו לומר זה שב הגדול שבת שהיא שבת ממש - אמנם עכ"פ קושייתנו היא למש"כ בטור והראשונים שבת הגדול נקרא ע"ש הנס הגדול.

א. י"ל ע"פ הא דאיתא בתנחומא (הובא בב"י), דעיקר הנס היה במה שהיו הבכורות הורגין באומה שלהם על שלא רצו לשלח לישראל אחר שהתרו בהם שהקב"ה מכה הבכורות, וכמ"ש 'למכה מצרים בבכוריהם', והנה עיקר נס מצרים היה במכת בכורות שהפלה ה' בין טיפה לטיפה, והיה בכבודו ובעצמו וכו', וכאן בשבת הגדול מתו מהם הרבה בכורות, ולכן יש מעלה טובא בנס של שבת זו.

ב. עוי"ל, משום דעיקר גאולתן של ישראל מצד מה שמסרו נפשם על המצוות, וכמ"ש ואומר לך בדמייים חיי, היינו דם פסח ומילה, והנה בזה שקשרום למיטתן היה ג"כ מסירות נפש, וע"י שמסרו נפשם זכו להנס הזה שלא נגעו בהם המצריים לרעה, ובזה היו בטוחין ישראל שהועיל להם מסירות נפשם גם עבור

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

ליל פסח עצמו שיבוא אחר כך, היינו לכשיתנו דם הפסח במשקוף וכשימולו עצמם, שלא יהא לחינם, וזה היה להם האות תחילה במה שהיה באותה שבת שקודם לכן.

מילה בליל פסח-בעת יציאת מצרים

שאלה. כתב הבעל הטורים (יב - יג) והיה הדם לכם. לכם בגימטריא המילה. שבאותו לילה מלו (שמו"ר יט ה): וצע"ג איך מלו בלילה, הרי להלכה מילה אינה כשרה אלא ביום, וא"כ מדוע לא מלו ביום, ואיך מילתן היתה כשרה ולא הוצרכו שוב בהטפת דם ברית.

תשובה.

א. ראיתי בספר שו"ת בית יצחק יור"ד ח"א (סי' קכ"ט בש"ה) שכתב, ובדרושי הערתי דכיון דבליל פסח במצרים כיום האיר כמבואר בזוה"ק פ' בא דאותו ליליא נהיר כיומא דתקופת תמוז וכו' ע"כ היו מותרין בלילה, ומצאתי אח"כ בספר היקר גבול בנימין להמקובל החסיד המפורסם מ' בנימין הכהן ח"ב סוף דרוש ז' לחג המצות שקדמני בזה, אמנם זה דרך דרוש "כי באמת היה דינו כלילה לענין מצות מילה" ועיי"ש מה שמתרץ.

ב. י"א דמילה ביום הוא ממתן תורה דוקא ולא לפני כן, כ"כ הרש"ש בשו"ש רבה פ"א י"ב ג'. ועיין משך חכמה. ויש בזה עוד הרבה תירוצים - עי' קובץ אורייתא חלק י"ט עמ' תכ"ו.

ג. האדר"ת בעטורות אד"ר כתב לבאר שכיון שהיה להם עשה של פסח ובשבילו היו צריכים למול הוא דוחה את הלאו הבא מכלל עשה של מילה בלילה, וא"כ אה"נ אין פגם במילה זו ולכך א"צ הטד"ב.

אימתי מלו את ישראל בפסח הראשון

שאלה. קשה על מה שכתב במכילתא נתן להם הקב"ה שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו, ופרש"י שמות יב ו נתן להם שתי מצות דם פסח ומילה שמלו באותו הלילה, צ"ע א"כ איך שחטו ועשו הפסח כשהם ערלים ומקרא מלא הוא שמות יב מח' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו, ושחיטת הפסח אינה כשרה אלא עד הערב, ואם מלו רק בלילה איך היו מותרים לשחוט.

תשובה.

מלוקט מספר חתם סופר על עניני מילה

האיך אכלו ישראל הפסח במצרים
וחרי אלו שמלו בלילה היו שלא למנויו

איתא ברכה¹⁸ היה בהם ישראלים שלא קבלו עליהם למול ואמר להם עשו פסח, כיון שעשו פסחיהם נשב להם רוח מגן עדן והי' נפשם קוהה לאכול ואמר להם מרע"ה כל ערל לא יאכל, ומלו עצמם, ונתערב דם פסח עם דם מילה, ועל זה נאמר¹⁹ ואראך מתבוססת בדמך ואומר לך בדמך חיי ע"ש, וכן הוא יותר באורך פ' נשא²⁰

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

ובשיר השירים²¹ ורמז עליו תי"ט ספרא"ד, והקשה יפ"ת²² הא לא נמנו על הפסח מתחלה אותן שלא מלו ואיך אכלו אחר כך.

ולענ"ד לר"ת²³ ניחא אותן ה' שמתו אחיהם מחמת מילה או שמתו בימי אפילה וחשבו שמתו מחמת מילה, כי ימי אפילה ה' קרוב מאוד לערב פסח כאשר בארתי במקום אחר²⁴ ממ"ש רמב"ן²⁵ שמכת ברד היה באדר וארבה בניסן כדכתיב²⁶ כי אפילות הנה ע"ש, ואם כן היה חשך קרוב מאוד לערב פסח, והם מלו אחר ראש חודש מיד כמ"ש, והקשה גם כן ביפ"ת בשם ה' קרקש בפירושו למורה נבוכים ח"א פס"ג, ואומר אני אה"נ שמלו אחר החדש הזה לכם ושוב כשמתו מהם מימי אפילה נמנעו הרבה מלמול כי תלו במילה, ומ"מ לדעתם היה כמי שמתו אחיו מחמת מילה שעושה פסח, ושוב בין עשיה לאכילה נשב רוח גן עדן ונתחזקו והוה כמי שנפל בו דמו שכתב רשב"א²⁷ ונאסרו באכילה עד שנימולו וק"ל²⁸.

חתם סופר עמוד מס 157 מילה: דויטש, דוד יהודה בן אליהו הכהן (עורך) (1) { 3 } הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

עניני ביעור חמץ

חמץ הוא היצר הרע.

שאלה: אם חמץ מסמל את היצר הרע, ואת הרוע, מדוע אנו אוכלים זאת כל השנה, ומצינו שבאמת בבית המקדש אסור להביא חמץ. [חוץ מלחמי תודה ושתי הלחם].

תשובה.

א. מרן הגר"ח קניבסקי השיב לי: רק בפסח. [היינו כוונתו שרק בפסח מסמל את היצר הרע]. שאלתי ולמה רק בפסח? והשיב לי: [בגלל ש]התורה אסרה ולכן זה יצר הרע.
ב. הרי לכל אחד יש יצר הרע, ומדוע? כיון שכלא יצר הרע, אין בחירה, וא"א לעבוד את ה'. ולכן כל השנה אוכלים חמץ, כיון יש לנו יצר הרע בקרבנו. אבל כיון שהמלחמה קשה, ויש שחיקה ממלחמה מתמדת זו, הקב"ה בחסדו נותן לנו חגים ושבתות, לשמחה ומנוחה, כדי שנתרומם כמה פעמים בשנה מעל היצר, מעל הטבע, ונקבל כוח להמשיך במלחמה, ובפסח יש מנוחה מאכילת חמץ. ואנו אוכלים רק מצה, לטעום את הטעם של בן חורין מיצר הרע, כדי לקבל כח לכל השנה.

כתותי מיכתת בחמץ בפסח

שאלה. ולא יראה לך חמץ י"ג ז', הדין דאין עובר על כל יראה רק בחתיכה אם שיש בה כזית, אבל אם יש לו בביתו שני חצאי זיתים אינו עובר ורק אם הם בכלי אחד הכלי מצרפם לכזית ועובר בכל יראה עי' בשו"ע ס' תמ"ב, וצ"ע איך עובר בחתיכה אחת על לאו דלא יראה דהא חמץ בפסח אסור בהנאה ועומד לשריפה או לביעור וקיי"ל דכתותי מיכתת שיעוריה ואיך יעבור בכל יראה עכ"פ במקרה שאינו

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

מונח בכלי אחד. [דאם זה בכלי אחד אפשר דהכלי מצרפו אעפ"י שהוא כמפורר, וגם בזה יש מקום לדון דאפשר דגם הצרופ של הכלי מתבטל דכתותי מכתת שיעוריה אומר דאין בו שום צירוף להיות כגוף אחד וגם לא מחמת צירוף הכלי.]

תשובות:

א. בקובץ שעורים קובץ ביאורים בכורות אות ג, כתב ובעיקר הקושיא י"ל, דכיון דלא אמרינן כתותי מיכתת שיעוריה אלא בדברים הטעונים שריפה או גניזה, אבל דברים שאינן עומדין להשרף או להקבר, אף שהן אסורין בהנאה, לא אמרינן בהו כתותי מיכתת שיעוריה, וכמבואר בתוס' פ' מצות חליצה, והא דחמץ טעון שריפה או גניזה הוא משום מ"ע דתשביתו, ואי נימא כתותי מיכתת שיעוריה, א"כ לא יהא טעון גניזה, דהא אין עוברין עליו בב"י, ובודאי גם מ"ע דתשביתו ליכא על שני חצאי זיתים, וא"כ לא יהיה שוב כתותי מיכתת שיעוריה, וא"כ א"א לומר כאן הך דינא דכתותי וכו'.

ב. כתב בצ"ח (פסחים מ"ו ע"א) דכזית חמץ בפסח אף על גב דעומד לישרף מ"מ לא אמרי' ב' כתותי מיכתת שיעוריה ולא יקבל טומאת אוכלין, אף על גב דנותר ופרה לר"ש דסובר כל העומד לישרף כשרוף דמי אין בהם טומאת אוכלין דעפרא בעלמא הוא (מנחות ק"ב), דשאני אלו דלעולם עומדים לשריפה, משא"כ חמץ אם יעבור וישהנו עד אח"פ אינו עומד לישרף, וכיון שחמץ זה ישוב להחשב אוכל אח"פ לא נדון אותו בפסח כעפרא בעלמא ושפיר גם עתה נחשב אוכל, ע"ש

ג. שני חצאי זיתים דאינו עובר עליהם, הוא דוקא כשאנן נמצאים במקום אחד, אבל כשהם נמצאים במקום אחד - ולא דוקא בכלי - חייב לבער (עי' משנ"ב סי' תמ"ב ס"ק ל"ד, ס"ק ל"ו וס"ק ל"ז). וא"כ, חתיכה שיש בה כזית, לא יועיל שנאמר בה "כתותי מיכתת שיעוריה", שהרי סוף סוף, גם אחרי ה"כתיתה", כל הפירושים נמצאים במקום אחד, ולכן עובר עליה.

גזל גוי בחמץ המחוייב לבערו

שאלה: חמץ של נכרי שקיבל עליו אחריות הדין הוא שמחוייב לבערו, וצ"ע איך מותר לו לבערו הרי הוא עובר על איסור גזל בקום ועשה.

תשובה.

א. כיון שהוא לא מתכוון לגזלו, אלא לקיים את ציווי התורה לשורפו, וגם דעתו לשלם, אין כאן איסור גזל. אם חסר אחד מהפרטים נראה שיש כאן איסור גזל. כגון אם לא היה פסח, והיה מזיקו גם אם דעתו לשלם, יש איסור גזל. וק"ו אם היה מתכוון לגזלו. אבל כיון שלא מתכוון לגזלו, ומתכוון רק להזיקו כיון שכך הוא ציווי התורה, וגם דעתו לשלם, אין כאן איסור גזל.

עיין בהספר אגרות ורשימות קהילות יעקב.

מצא חמץ ביו"ט מהו לטלטלו.

שאלה. איתא בשו"ע (תמו א): המוצא חמץ בביתו בחוה"מ יוציאנו ויבערנו מיד, וביו"ט או בשבת דאז אסור להוציאנו דהחמץ מוקצה, יכפה עליו כלי עד הלילה, ואז יוציאנו ויבערנו, ע"כ. וצ"ע אמאי לא יוציאנו ביו"ט ע"י אחד מאופני טלטול המותרים, כגון טלטול בגופו דהיינו שאינו נוגע בידיו במוקצה אלא בשאר איבריו כגון ברגלו, דמבואר בשו"ע (שיא ח, ובמ"ב שח יג), דמותר לטלטל בכה"ג. וכמו שמצינו שעשו תקנה כע"ז בחמץ שהתגלגל לגגו של יהודי בחוה"מ דנפסק בשו"ע שם שדוחפו בקנה לגגו של גוי,

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

ע"ש סי' תמו ג. עוד יש אופן טלטול המותר בכה"ג שהחמץ קטן מאוד אפשר להוציאו ע"י ניפוח אויר בפיו, דכתב הרמ"א (סי' שח ג) דמותר להזיז מוקצה ע"י ניפוח אויר בפיו.

תשובה.

בתהלה לדוד כתב דהטעם דאסור לטלטל משום דהכא הוי הטלטול לצורך החמץ שזה אסור בטלטול מן הצד ובטלטול בגופו ולכן יכפה עליו כלי. ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ו סי' מד) כתב דהטעם דאינו יכול לטלטל מן הצד כיון דלא סגי להוציאו מרשותו רק צריך עד שישליכנו לנהר, וזה בוודאי אי אפשר בדחיפה בגופו בלבד, וע"כ כתב בשו"ע שיכפה עליו כלי.

חטף ביעור חמץ של חברו.

שאלה. ידוע ספיקו של המנחת חינוך (מצוה ט) בגדר מצות 'תשביתו', האם המצוה דתשביתו מתקיים בשב ואל תעשה, דהעיקר שלא יהיה לו חמץ, ואם אין לו חמץ, הוא אינו חייב להשיג חמץ ולבערו, דתשביתו מתקיים בשב ואל תעשה, או דילמא דמצוה עליו בקום ועשה לבער חמץ, ואם אין לו חמץ מצוה עליו לחזור אחר חמץ כדי לבערו. וכתב המנ"ח, דנפק"מ באחד שרוצה לבער חמצו בפסח, ובא אחר וחטף ממנו חמצו וביערו במקומו, דקי"ל דהחוטף מצוה מחבירו צריך לשלם לו י' זהובים, דאי נימא דהעיקר שלא יהיה לו חמץ, אין הוא חייב לשלם לו י' זהובים, כיון שאין על הבעלים מצוה בדוקא לבער חמצו, אבל אם כצד הב' דיש עליו מצוה בקום ועשה לבער חמצו, הוא הפסיד לו מצוה ועליו לשלם לו י' זהובים, עכ"ד המנ"ח. ויל"ע מהא דאיתא בחו"מ (ר"ס שפב) אילן העומד להיקצץ מפני שהוא מזיק את הרבים וקדם אחד וקצץ אילן זה שלא מדעת הבעלים חייב לשלם לבעלים י' זהובים, שהרי הפקיעם מלעשות מצוה, ע"ש. והנה בסילוק מזיק ודאי דהמצוה היא בשוא"ת שלא יהיה כאן מזיק, דזה ודאי לא יעלה על הדעת שיש חיוב לחפש מזיק ולבערו כדי לקיים מצוה ובערת הרע מקרבך, וע"כ דיסוד המצוה הוא סילוק המזיק, ולא דוקא ע"י הבעלים, ומ"מ כתב השו"ע דהחוטף לבעלים מצוה זו של סילוק המזיק חייב לשלם לו, וא"כ ה"נ בחמץ גם אי נימא דהמצוה היא רק דלא יהיה לו חמץ, יתחייב החוטף את הביעור חמץ לשלם כמו בסילוק מזיק.

תשובה.

בשערי זבולון על פסחים (סי' ח) כתב ליישב דבודאי מי שאין לו בביתו אילן הנוטה ליפול לא מקיים לא תשים דמים בביתך, ורק מי שיש לו אילן וקוצצו מקיים בזה לא תשים, ולכן כשאחר חטף וקצץ עבורו צריך לשלם לו, אבל בתשביתו דמי שאין לו חמץ כלל ג"כ מקיים מצות תשביתו, א"כ כשאחר ביער עבורו לא חטף ממנו כלל.

פטור אנוס באכילת חמץ.

שאלה. (יב-יט) שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמץ ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: וכתב רש"י (יב-טו) הנפש ההוא - כשהיא בנפשה ובדעתה, פרט לאנוס; ולכאורה צריך ביאור למה צריך פסוק מיוחד לפטור אוכל חמץ באנוס הא אנוס פטור בכל התורה כדילפינן מהפסוק ולנערה לא תעשה דבר (דברים כ"ב כ"ו).

תשובה.

כתב רבי צבי פסח פרנק זצ"ל, ונראה דכיון דעדיין היה להם דין בני נח, ושיטת הריטב"א במכות דף ט' גבי הא דנאמר לאבימלך הנך מת על האשה אשר לקחת אף שהיה אנוס והו"ל להיות פטור אף בידי שמים, אבל אבימלך שהיה לו דין של בן נח חייב. ומחדש כאן דהיינו באנוס מחסרון ידיעה שלא למד, אבל אנוס

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

שהאכילוהו חמץ באונס בזה בן נח יהיה פטור, וע"ע ברמב"ם ה' מלכים פ"ט צ"ל פ"י ה"ב עכ"ל. ויתכן לומר בשינוי מדבריו לא כמו שכתב שמה שהתחדש כאן הוא חילוק בין סוגי האונסים אצל בן נח אלא יש לומר שגם לפי הצד שהיו עדיין בגדר בני נח מכל מקום הא דבן נח חייב באונס כמו שכתב הריטב"א היינו במצוות של בני נח, אבל חמץ ומצה הם מצוות של ישראל וחדשה כאן התורה שאע"פ שהם עצמם עדיין בני נח מכל מקום במצוה כזו הם פטורים באונס כמו שעתידים ישראל להיות פטורים בכל התורה. [יש לעיין אם נלמד מכאן גם לענין מי שלפני מתן תורה לא מל באונס ואם נאמר שבני יעקב פטורים בזה צ"ע מה יהיה הדין בבני קטורה].

לשתות מים בפסח מהכנרת

שאלה. על מה סמכו להקל לשתות מים מהכנרת, הרי כיון דחמץ בפסח אוסר במשהו, א"כ אם יפול מעט חמץ להכנירת ג"כ יהיה אסור לשתות ממנו. וכן מים שנאסרו באיסוה"נ דעבודה זרה, יאסרו את הים הגדול בהנאה וכו'.

תשובה.

- א. מטו משמי' דהחזו"א דגם מה דאי' חמץ אוסר במשהו אין הכוונה בכל שהוא ממש, אלא גם ל'כל שהוא' בעינן שיעור מסוים, וזה ליכא בפירושים שעדיין לא נאכלו ע"י הדגים שבכנירת.
- ב. ומ"מ נהוג בהרבה מאד מקומות בארה"ק להשתמש במים מקידוחים מקומיים שאין בהם חשש תערובת חמץ כלל.
- ג. י"א דחמץ של גוי לא גזרו חכמים שיאסור במשהו בפסח ובטל בס', אבל אכתי יל"ד מחמץ של ישראל שיפול שם בפסח ומשכח"ל במצא בביתו חמץ בפסח ומשליכו לים, וכן בישראל שאינו שותומ"צ. ואמנם בשע"ת או"ח סי' תס"ז כ' די"ל דגם בחמץ של הפקר שייך האי דינא דאין אוסר אלא בס', וא"כ ה"נ בנ"ד יש לסמוך ע"ז.
- ד. עוד י"א דלא גזרו חכמים אלא במקום דיכול לבוא לידי טעם דבזה גזרו גם במשהו אבל במי נהרות דליכא כבישה שהם מתחלפין ולעולם לא בא לידי טעם כיון דהם צוננים הלכך לא גזרו בהם, וכענין זה כ' בשו"ת שערי דעה ח"א סי' כ"א.

העוסק במצוה האם פטור מתשבתו

שאלה. עי' במג"א (סי' תמ"ד סקי"א) שכתב לדייק בדברי הר"מ דההולך למול את בנו בער"פ ונזכר שיש לו חמץ בביתו והגיע שעה ששית שאינו יכול לבטלו יחזור לבער החמץ ואע"ג דעי"ז יתבטל ממ"ע דמילה מ"מ עשה דתשבתו חמור טפי שעובר בכל רגע, וצ"ע דכיון דהולך לדבר מצוה הו"ל עוסק במצוה דפטור מן המצוה של תשבתו, ולא מקרי דעובר בעשה דעוסק במצוה פטור מן המצוה.

תשובה.

המג"א פי' טעמו דעל איסור חמץ עובר בכל שעה ושעה משא"כ על ביטול עשה דמילה אינו עובר כל שעה ושעה. וכפי הנראה כוונתו דאע"פ שיכול היה ליפטר משום שהוא עוסק במצוה, מ"מ היכא שהדבר ברור שהמצוה האחת עדיפה מחברתה לא יפטור עצמו מכך.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו המקדש משש שעות ולמעלה בחיטי קורדיניתא

שאלה. איתא בפסחים (ז.) המקדש אשה בחמץ בערב פסח משש שעות ולמעלה, אין חוששין לקידושיו, דכיון דחמץ זה אסור בהנאה הוא לא שוה פרוטה, ואי"ז קידושין, ע"ש. ויל"ע דבקידושין (יב.) אמרי' המקדש אשה בתמרה מקודשת, חיישינן שמא שוה פרוטה במדי. וחזינן שהמקדש אשה בדבר שכאן איננו שוה כלום, בכ"ז מקודשת אם יש לזה שוויות במדינה רחוקה, וא"כ גם המקדש אשה בחמץ משש שעות ולמעלה, הרי במדינות ובארצות רחוקות עדיין לא הגיע זמן איסור חמץ, וא"כ האשה צריכה להיות מקודשת כי במדינות אלו זה עדיין שוה פרוטה. ואין לומר דעד שיגיע החמץ לאותה מדינה הוא כבר לא יהיה שוה כלום, דהרא"ש והר"ן כתבו שם בקידושין, דגם אם עד שהתמרה תגיע למדי היא תתקלקל, מ"מ מקודשת, וא"כ ה"ה חמץ אחר ו' שעות נימא דלא גרע משו"פ במדי, ומקודשת.

תשובה.

יש שכתבו הטעם דלאחר ו' שעות תו לא הוי החמץ ברשותו, ולא חשיב שיש כאן נותן ומקבל, [ולא רק מטעם שאסור בהנאתו] ומשא"כ בתמרה שהיא ברשותו אלא שבמקום זה אינה שו"פ.

שריפת חמץ במדורה גדולה

שאלה: צ"ע על מנהג כלל ישראל ששורפים את חמצם במיכלים השכונתיים, ולכאורה ברגע שזורק את החמץ למדורה הגדולה החמץ כבר אבודה ממנו ומכל אדם (עיין ב"מ כ"א ע"ב), וא"כ נמצא שהופקר החמץ קודם שקיים מצוות תשבתו, וצ"ע ליישב המנהג. [ובשלמא השורף במדורה קטנה אין זה אבוד ממנו ומכל אדם כי יכול מיד לכבותה].

תשובה:

א. מרן הגר"ח"ק השיב לי, יכול עדיין להוציא עם מטה. (עם מקל)

ב. עיין בספר תורת חיים וחסד עמוד רע"ה שהביא הערה זו בשם הרה"ג ר' נתנחום פישוהוף שליט"א. ולכן כתב שצריך לזרוק לתוך האש ממש. והוא לא אכפת לן באחד שזורק לתוך האש קודם שאכלה האש כבר אבודה ממנו, שהרי כבר לא יחזור ויאכלנה ומתייאש ממנה, שאל"כ לעולם לא משכחת לה שריפת חמץ. ועדיין צ"ע בזה.

הערה-לסייע במכירת חמץ גמור

יש להסתפק מי שמחמיר ע"ע שלא למכור חמץ גמור, ואף לא לקנות חמץ גמור שנמכר, א"כ יש לעיין במה שבשנים האחרונות מצוי שיש ארגוני צדקה שאוספים מוצרי חמץ קודם הפסח ומוכרים זאת בפסח לגוי ומחלקים לעניים לאחר הפסח, והרי לכאורה מכיון שלעצמו אינו סומך על המכירה, האיך יכשיל בדבר זה את העניים, וא"כ האם ראוי שיבער וישרוף את כל חמצו קודם הפסח ולא יתן חמצו לארגוני הצדקה או"ד שלא.

חמץ המכור לגוי האם יכול לשורפו

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

שאלה. צ"ע ויש לעורר על המנהג שיש כשמוצאים בפסח חמץ שלו שמכרו לגוי, מוציאים מביתם ושורפים זאת, ולכאורה צ"ע האם יהיה מותר לו לשרוף את זה, הרי לכאורה בשעה שלקח זאת הרי מיד נעשה גזלן וגזל עכו"ם אסור ומתחייב באחריות וא"כ מיד יעבר בב"י ובב"י, והרי הגזל ע"מ לאבד הוי גזלן.

תשובה.

נהגו העוסקים עם הגוי במכירה (הרבנים) להתנות עם הגוי ולהתפשר עמו על ענין זה שיוכלו לשרוף וכו' [וכן נוהגים בב"ד הגרנ"ק שליט"א ועוד].

חמץ בפסח בטל בשישים

שאלה. קי"ל שחמץ בפסח אסור במשהו ולא בטל, אפילו באלף איך יתכן שחמץ בפסח שיתבטל בשישים.

תשובה: שיטת השאלות שחמץ בפסח בשישים, וכ'המ' [תסו, לג [שאם יש עוד צד להתיר סומכים להקל בצירוף שיטת השאלות, והחק יעקב כ' רק במקום שיש הרבה צדדים להקל.

גניבת חמץ ע"מ לבערו

שאלה. מי שידוע ששכנו הוא ישראל מומר שאינו מבער חמצו, האם מותר לו לגנוב משכנו את חמצו קודם זמן הביעור כדי למנוע ממנו שיעבור על איסור, או"ד מכיון שאכתי לא הגיע זמן הביעור אין היתר כרגע קודם זמן הביעור לעשות כן.

תשובה.

הגר"י זילברשטיין בספרו חשוקי חמד על פסחים דן בשאלה זו וכתב שאין רשות לעשות זאת לפני זמנו, והשריפה היא גזל ואסורה גם כשבאה להפרישו מן החטא. ולענ"ד יש איני מבין דבריו, הרי לאפרושי מאיסורא לא מיבעיא בזמן שקבעו חז"ל לשרוף החמץ, שאז בוודאי יכול לקחת ללא רשותו ובבודאי מוטל על כל ישראל לבערו, אמנם אף קודם זמן האיסור, לכאורה הרי כיון שברור שיעבור עם זה איסור מהכ"ת שעכשיו לא יהיה חיוב כבר להפרישו.

בטול חמץ בער"פ לאחר שקיבל יו"ט

שאלה. הדין מבואר בשו"ע סי' תמז חמץ שנתערב בער"פ משש שעות ולמעלה עד הלילה בטל בס', ובפסח אינו בטל, וא"כ מה יהיה כשקבל את החג מבעוד יום ונמצא אצלו חמץ משהו, שיש שישים לבטלו, האם יועיל ביטול או שכיון שקבל יו"ט כבר לא יועיל בטול בשישים.

תשובה.

לכאורה כיון שקיבל עליו תוספת יו"ט של פסח לכאורה אי אפשר לבטלו אולם מאידך י"ל דמאחר ועדיין לא הגיע זמן של פסח שהתורה קבעה, ולגבי כך לא אמרינן שנתחלף ליום של פסח, ורק קדושת שבת יכולה לחול גם כשלא הגיע יום הבא, משא"כ קדושת יו"ט לא שייך לחול לפני שהגיע יום הבא. ולכן אפשר עדיין לבטלו בשישים.

בסברא היה נ"פ דלא אזלי' בזה בתר כל אדם אלא חומרא היא שהחמירו חכמים לחשוב חמץ במשהו בפסח שאינו בטל, וא"כ הוא לפי כניסת היום בודאי, ולא מחשבינן לזה 'תוספת יו"ט', ואפי' לא לפי קבלת

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

הציבור ליו"ט, אלא לפי שיעור ז' ימי הפסח כמות שהם באמת, וכשם שלא החמירו כן משעת איסור חמץ בע"פ.

זריזים מקדימים בשריפת חמץ

שאלה. ישנם המקדימים ושורפים החמץ מוקדם מאוד בער"פ, ויש להעיר מהכס"מ פ"א מחמץ ומצה ה"ט שכתב שעדיף להמתין עד קרוב לתחילת שעה שישית, וא"כ מה יעשה המדקדק במצוות יזדרז לשרוף או יאחר שיהיה קרוב לשעה שישית.

תשובה. בשו"ת שיח יצחק (סי' רה) כתב דאין נכון להקדים לפימ"ש המג"א (סי' תלד סק"ו) שיש טעם לומר הביטול בלשון ארמי שלא יקטרגו המקטריגים, שנראה זלזול לפת שהוא חיי האדם, ואע"פ שמוכרח לקיים מצות ה' כדי שלא יעבור בבל יראה, צ"ל שהיה לו לחפש אוכלים קודם לזה, כדי שלא יישאר לו חמץ שיהא צריך לזלזל בו לבטלו, וא"כ אם יבטל בזמן שמותר לאוכלו, יש קטרוג עליו, שהרי יכול לחפש עוד אנשים שיאכלוהו. עוד טעם כתב עפמ"ש"כ הכסף משנה (פ"א מהל' חו"מ ה"ט) שצריך להמתין עד קרוב לתחילת שעה שישית ואז ישרפנו להורות ששורפו מפני זמן האיסור שבא, וזה מורה יותר שמקיים מצוה.

חמץ של שביעית

שאלה. מי שיש לו חמץ שהוא גם קדוש בקדושת שביעית, האם ישאיר ממנו בשביל לקיים מצוות שריפה או שאסור לו וחייב לאכלו ולא להשאירו ע"מ לשרפו.

תשובה.

בספר עמודי ארץ (פט"ו) כתב בשם הגר"נ קרליץ דמותר לשורפו וכמו שמותר לשרוף תרומה של חמץ וכמבואר בגמ' פסחים יג ע"א וברמב"ם פ"ג מהל' חמץ ה"ד עיי"ש. מדברי התו' זבחים ע"ה ב' ד"ה שביעית, מוכח דיש ענין לזוהר בזה לאוכלו ושלא יבוא לשריפה.

גדר ביטול חמץ-ומדוע ל"א בטלה דעתו

שאלה. יל"ע כיצד מהני ביטול חמץ בחמץ השוה ממון רב, מאי שנא מסוכה הגבוהה מעשרים אמות שלא מהני ביטולה בכרים וכסתות כיון שבטלה דעתו אצל כל אדם שאין מבטלין כרים וכסתות (כמבואר בסוכה דף ד ע"א) ולכאורה כ"ש בחמץ תבטל דעתו אצל בני אדם שאין מבטלין חמץ השוה ממון רב. (ואף ישראל שיש לו חמץ השוה ממון רב, בדר"כ מוכרו לגוי, וא"כ מה יהיה באופן שאחד יש לו חמץ השוה ממון רב ואין לו גוי לפניו שיכול למכור לו, האיך מהני ע"ז ביטול).

תשובה.

א. בספר מעדני אשר על פסח הביא בזה כמה תירוצים מהאחרונים. א. בחידושי הרי"ם ושו"ת דובב מישרים תירצו כיון דחמץ בפסח אסור בהנאה שפיר עומד ליבטל אצל אדם מישראל שרוצה לקיים כדברי תורה. ב. דבר דכל ישראל נוהג, אף דבשאר יושבי תבל אינם נוהגים כן, מ"מ לא אמרינן בזה דבטלה דעתו אצל כל אדם, דאין סברא לומר דבטלה דעת ישראל נגד דעת העכו"ם. וכ"כ המהרש"ם שתמוה לומר דבטלה דעת ישראל לגבי עכו"ם, ובשמרת חיים ח"ב (סי' יג) תירץ עפמ"ש"כ הרמב"ן ריש פסחים בדעת רש"י דחמץ עשאן הכתוב כאילו הן ברשותו הוא משום שרוצה בקיומו אבל אם משוי כעפרא אינו כברשותו, וא"כ בביטול כרים וכסתות כיון שאי"ז הדרך אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם משא"כ בביטול חמץ שכל הביטול נעשה ע"י

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

שדעתו שיהא כעפר, וכיון שבדעתו למשוך כעפר אינו עובר עליו, ועוד י"ל דבחמץ שישנו בו איסור כרת ע"כ דעת כל אדם לבטל בכל אופן משא"כ גבי סוכה.

ב. יש לחלק בין ב' מיני הביטולים [אף דשם אחד להם "ביטול"] מ"מ אינו ענין זל"ז כלל, דכרים וכסתות הם שלו וצריך לבטלם לקרקע שיהיו בטלים, וכיון שאין דרך לבטלם לקרקע הרי מצד עצמם אינם בטלים דלא שייך לומר על כרים וכסתות שהם קרקע כיון שאין הדרך לעשותם קרקע. משא"כ הכא גבי ביטול חמץ, בפרט לדעת התוס' דביטול חמץ מטעם הפקר דודאי א' המפקיר דהוא פועל חלות גמור לא אכפת לן אם דרך לעשות כן או לא, ולא שייך לומר בטלה דעתו על חלות גמור של קנינים.

לקבל תשלום מחברת ביטוח על חמץ שנמכר לגוי ונשרף בפסח

שאלה. מי שמכר לפני פסח חמצו לנכרי כדין, ובתוך ימי הפסח פרצה שריפה במחסן שלו וכל החמץ נשרף, והלה יש לו ביטוח על המחסן, האם מותר לו לתבוע מחברת הביטוח פיצוי על ההפסד [של החמץ] שנגרם לו, כי אולי הוא נחשב כנהנה מאיסורי הנאה, שהרי מקבל תשלום עבור החמץ נמצא שנהנה ממנו, ועוד הרי הוא מכר את החמץ לנכרי ורכוש שאינו שלו נשרף ואיך הוא דורש תשלום עבורו, ועוד שבזה שהוא דורש פיצוי, הוא כאילו מגלה דעתו שלא נתכוין מעולם למכור באמת את החמץ לנכרי, ואפשר שהוא עובר בבל יראה?

תשובה.

א. הגר"י זילברשטיין כתב כי פיצוי מהביטוח לא נחשב דמי חמץ אלא ריוח מסחרי תמורת דמי הביטוח ששילם. ובשו"ת הרי בשמים (תניינא ס' רמה) כתב מה שהניזק מרויח מהביטוח הרי זה כריוח צדדי שמשמים רחמו עליו. והביא שכ"ד הגר"ש אלישיב אך בשו"ת אבני אש (ח"ב ס' מב) כתב דהעצה הטובה לעשות ביטוח של אובדן רווחים, והיינו אבדן התשלום של הנכרי ובכה"ג גם אינו מראה שהישראל מחשיב את מכירת החמץ כדין.

ב. לכאו' לא שייך לעבור בבל יראה שהרי מכר כדין, אבל זה שייך לגוי וא"כ הוא גוזל הגוי במה שתובע לעצמו הפיצוי.

החילוק בין גזל חמץ לגזל אתרוג

שאלה: מאי שנא גזל חמץ שהדין הוא שאומר לו אחר הפסח הרי שלך לפניך, מגזל אתרוג קודם סוכות שאין יכול אחר סוכות לומר הרי שלך לפניך. [וכ"כ הפתחי תשובה בחו"מ שסג].

תשובה:

א. מרן הגר"ק כתב לי, אתרוג עומד רק לסוכות אבל חמץ יכול לאכלו מדאורייתא.
ב. לכאורה הביאור מפורש בפתחי תשובה שחמץ בפסח לא שכיח שיעבור על איסור בל יראה, [ולא גזרו בזה משום גרמי, משא"כ באתרוג דלא גרע מכל גרמי שחייב, ודברים הללו הביא בשם הפמ"ג. ובשם תשובת בית שמואל הביא טעם כיון שכולם מכירים בהיזק לאחר סוכות שאינו שווה אלא לאכילה משא"כ חמץ שלא ניכר בגוף החמץ, והוא תמה על סברא זו שהיא נסתרת לדעת הרמ"א ועוד פוסקים עיין שם.

חמץ של קטנים

שאלה: קטנים שירשו חמץ (קודם הפסח) לכאורה לא יכולים לבטל את החמץ דאין ייאושם ייאוש והפקרן הפקר, האם החמץ אסור בהנאה לאחר הפסח.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

השיב לי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: יתכן שיועיל ביטול האפוטרופוס¹.

חמץ בער"פ דבר שיש לו מתירים

שאלה: הר"ן בנדרים דף נח ע"א ד"ה א"ל, מחדש שכל דבר שיכול לאכלו שנתערב קודם זמן איסורו הו"ל כדבר שיש לו מתירין ולא בטל, וצ"ע א"כ חמץ קודם הפסח מדוע הוא בטל בשישים ומותר בפסח הרי מכיון שיכול לאכול הכל קודם הפסח, לכאורה יהא נחשב דבר שיש לו מתירין ושוב לא ייבטל אף קודם פסח.

גוי שמכרו לו חמץ וחפץ להתגייר

שאלה: גוי שמכרו לו את החמץ בערב פסח ורוצה להתגייר בפסח מה יעשה.

תשובה.

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב לי: ימתין להתגייר עד אחר הפסח. (והיינו דאם יתגייר בפסח אולי יעבור באותו רגע באיסור וזהו מצוה הבאה בעבירה, שבאותו רגע שנהיה ישראל עובר על איסור.)

¹ וכ"כ בחק יעקב סי' תלד סקט"ו ובפמ"ג שם סק"ט דמחויב האפוטרופוס לבטל חמצו, ומשמע שפשיטא להו דיהני בזה. ובעיקר הדבר משמע מדברי רבינו וכ"מ מדברי האחרונים הנ"ל דנוקטים דכל ההיתר הוא משום ביטול האפוטרופוס, אבל בלא"ה כשאין לו אפטרופוס או כשלא ביטל האפוטרופוס ודאי נאסר החמץ לאחר הפסח. וכן משמע באבן העוזר בחידושיו ריש מס' פסחים, דקטן נמי מחויב לבער ולבדוק חמצו. אך יעוין בשו"ת אחיעזר ח"ג סוס"י פ"א דנסתפק בזה וצידד די"ל דכיון דקיי"ל דקטן אוכל נבלות אין בי"ד מצווין להפרישו, לכך אף לאחר הפסח אין חמצו אסור משום חמץ שעבר הפסח, ולא דמי לשוגג שחמצו אסור דשאני התם שסוכ"ס עבר עבירה משא"כ קטן. וע"ע בשו"ת תורת חיים להגרי"ח זוננפלד סי' מז ובשו"ת הר צבי ו"ח ח"ב סי' מה מש"כ בזה.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו עניני בדיקת חמץ

שליחות ע"י קטן בבדיקת חמץ.

שאלה. בגמ' בפסחים ד' ע"א איתא דהכל נאמנין על הבדיקה אפילו קטנים ואפילו נשים, ובגמ' מסיק התם דטעמא דנאמנין כיון דבדיקת חמץ דרבנן הימנוהו רבנן בדרבנן, ולכאור' צ"ע דאף דאיכא נאמנות לקטן שעשה הבדיקה מ"מ איך הבעלים קיים את מצוות הבדיקה והרי אין שליחות לקטן.

תשובה

א. בתוס' ערובין ל"א ב' ד"ה כאן כתבו דדוקא בבית שלו נאמן הקטן משום דבמקום אחר באמת אמרי' דאין שליחות לקטן, אבל בביתו כיון דרמיא עליה הרי אין זה מ'דין שליחות'.

אך עי' בחק יעקב תל"ב סק"י שהביא דברי תוס' אלו וכתב דבדברי הפוסקים משמע דקטן נאמן אף שלא בביתו.

ב. ולו"ד היה מקום לומר דבאמת כל עיקר מה דאין שליחות לקטן היינו מחסרון נאמנות, וממילא היכא דהימנוהו רבנן כדהכא שפיר דמי גם מתורת שליחות. ושו"ר כע"ז בפמ"ג תל"ז בא"א סק"ח, דהביא מהכס"מ דבדרבנן קטן נעשה שליח.

ב מבואר באחרונים שבדברים שאינם חלויות כגיטין וקידושין אף קטנים ועכו"ם יכולים להיות שלוחים כיון שזה רק ענין של התיחסות למשלח ואין שליח פועל כלל במעשה עיי' נתיבות קפ"ח והאריך בזה בחידושי ר"ש בב"מ.

החילוק בין בדיקת תולעים לבדיקת חמץ

שאלה: הדין הוא [כ"כ היד אפרים בסוף סי' תל"ט] שבית שהיה בחזקת בדוק מחמץ ושוב ומצא שם חתיכה של חמץ צריך לחזור ולבדוק את הבית, וצ"ע מאי שנא מהמבואר בשו"ע [יו"ד פד ט'], לגבי תולעים שרק בג' פעמים מתקלקל החזקה, וא"כ מדוע כאן בפעם אחת מתקלקל החזקת בדוק של הבית.

תשובה:

א. מרן הגר"ח"ק כתב לי, צ"ע דברי היד אפרים למה צריך לבדוק כל הבית בשביל מקום אחד שלא בדק יפה. ב. בית שחזקתו בדוק, כשמצא שם חמץ אין אנחנו יודעים מהיכן בא וכיצד הגיע לכאן, ועל כן אנו חוששים שמא הביאה חולדה וכיו"ב, ואם כן יתכן מאד שהביאה חמץ לעוד מקומות, כיון שאין החמץ נוצר מהבית ומחדר מסוים אלא בא מבחוץ, אבל תולעים אנו רוצים להחזיק רעותא במאכל שהוא מביא תולעים מעצמותו, כלומר שהוא סוג דבר שיש בו תולעים, אין אתה יכול להוכיח זאת אלא בג' פעמים.

השבת אבידה או בדיקת חמץ מה קודם.

שאלה. מי שראה אבידה בצאתו מבית הכנסת בליל בדיקת חמץ, ויודע שבעל האבידה יהיה לבו מאוד דואג על אבדן רכושו, את מה יקדים את השבת אבידה או את בדיקת חמץ ורק לאחר מכן יעסוק בהשבת אבידה.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

תשובה.

הגר"י זילברשטיין בספרו חשוקי חמד על פסחים כתב שהשבת אבידה קודמת, כי היא מצוה דאורייתא ואילו בדיקת חמץ היא תקנת חכמים, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, אך כתב בשם הגרי"ש אלישיב שמאחר וזמנה של בדיקת חמץ הוא אור לארבעה עשר וכמש"כ בביאור הלכה (סי' תלא ס"ב ד"ה ולא יאכל) שזהו עיקר זמנה, ואם כן הרי היא מצוה עוברת והיא קודמת, ובהשבת אבידה קיים כלל שלך קודם, לכן גם מצוה זו של בדיקת חמץ בזמנה אין לוותר עליה, כדי להשיב אבידת חבירו מוקדם יותר.

א. בפשוטו בדיקת חמץ קודם, דהא באמת נתחייב בה כבר מתחילת הלילה, וכמש"כ הפוסקים דעיקר מצוותה מתחילת ליל י"ד בדוקא, ואילו המציאה מצא רק לאחר ערבית ולא חשיב דבאין כאחד אלא בדיקה קודמת ורק שהוכרח להקדים ק"ש משום תדיר, ואיך יקדים השבת אבידה להבדיקה, ומה בכך שבעל האבידה דואג, הלא מצינו דיני קדימה באבידה וכדתנן ואבידתו רבו ואבידת אביו וכו'.
ב. ועוד דאפילו נימא דחשיב כבאין כאחד, מ"מ י"ל דיקדים הבדיקה וכמשנ"ת דכיון שהזהירו הפוסקים דעיקר מצוותה בתחילת הלילה, וגם יש לחוש שישכח מלבדוק שמטעם זה אסור אפילו בת"ת, א"כ חשיב כעין 'מצוה עוברת', לגבי אבידה שאינה מצוה עוברת, ויוכל לקיימה לאחר הבדיקה, כנ"פ.

ללמוד קודם בדיקת חמץ

שאלה. בשולחן ערוך או"ח סימן תל"א סעיף ב' כ' שלפני בדיקת חמץ אסור ללמוד תורה מחשש שמא ימשך בלימודו וישכח מלבדוק, וצ"ע מאי שנא מצות בדיקת חמץ מקריאת שמע, דבקריאת שמע לא מצינו איסור ללמוד לפני קריאת שמע אדרבא מצינו שיש מצוה ללמוד לפני ק"ש ואין חוששים שמא ימשך, כדחזינו ברכות דף ד' ע"ב דשנינו אבל אדם בא מן השדה בערב ונכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא קריאת שמע ומתפלל ומברייטא זו הוכיח המשנה ברורה או"ח סימן רל"ה ס"ק י"ז שאדרבה יש מצוה ללמוד לפני קריאת שמע, ולא חיישינן שמא ימשך.

תשובה.

א. בפשוטו צ"ל דשאני ק"ש שהוא דבר קבוע ולא חיישינן לשיכחה שיבוא מתוך תלמודו, משא"כ בדיקת חמץ דאין רגיל בו וטפי יש לחוש לשיכחה, ומצינו כבר בפוסקים דחילקו בזה עי' מג"א תרצ"ב סק"ז דטעם דבמגילה לא חששו כמו בחמץ משום דאיידי דחביבה לא מיפשע.

ב. עוד י"ל דגבי חמץ חמיר טפי, דמלבד עשה דתשבינו פתיכא ביה איסור ב"י וב"י, משא"כ ק"ש, דהוא ביטול עשה וא"ב ל"ת. והגם דסמכינן אביטול אבל כל מה שתיקנו בדיקה וביעור הוא משום שמא לא יבטל, וא"כ נוגע בדאורייתא, והיינו דחשש ב' לאוין דב"י וב"י ועשה, חמיר מודאי עשה דק"ש, כצ"ל לכא' ואי טעמא דבדיקה משום שמא יבוא לאוכלו, א"ש טפי, דאכילה בכרת היא והלכך חששו בה טפי מק"ש דאינו רק ביטול עשה.

ג. עוד י"ל, דחמץ עיקר זמנו בתחילת הלילה, אף דיכול לבדוק כל הלילה, אבל ק"ש אין דין המיוחד בתחילת הלילה מלבד זריזין מקדימין, ואף דגם בחמץ משמע בגמ' דמשום זריזין הוא אבל כבר כ' הפוסקים דעיקר זמנה בתחילת הלילה ועי' בט"ז תל"א סק"א דבעי' זמן קבוע בשעה שרוב בנ"א שבים לביתם וכו', ועי' בהגר"א שם והוא מהר"ן פסחים עי' מחצה"ש שהביא וביאר דברי הר"ן אלו, ובמ"ב שם סק"א.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו ללמוד קודם בדיקת חמץ

שאלה: בגמ' (פסחים דף ד') "האי צורבא מרבנן לא ליפתח בעדניה באורתא דתליסר דנגהי ארביסר דילמא משכא ליה שמעתתא ואתי לאימנועי ממצוה, וא"כ מעתה יש לשאול האם לעם הארץ שאצלו אין חשש שמא ימשך בלימודו יש איסור ללמוד קודם בדיקת חמץ.

תשובה.

א. הנה לשון הגמ' מדוקדק, וכן יעוי 'ברמב"ם פ"ב מחמץ ומצה ה"ג" אין קובעין מדרש בסוף יום ה"ג וכן החכם לא יתחיל לקרות וכו'. "ולכא' מלשונם משמע שהוא דין בת"ח דוקא שרגיל לשבת וללמוד, אע"פ שהיה אפשר לומר דאורחא נקט דדרך החכם ללמוד ולהימשך אחר למודו בלי לשים לב אבל מי שאין דרכו בלמודו בדרך כלל גם אם ילמד הוא לא ימשך, אבל מעיקר הדין גם לע"ה אסור שמא ימשך. ואולי יש לתת טעם אחר דעם הארץ יכול ללמוד ולא משום הסברה שהבאתם בקושיה דבע"ה אין שמא ימשך, דאף אי נימא דיש שמא ימשך מ"מ י"ל דבעם הארץ שלא יחזור ללמודו הוי מצוה עוברת ובכה"ג מותר, וכבר נחלקו בזה אחרונים דיעוי 'בכס"מ על הרמב"ם שם שכתב דהרמב"ם הוצרך לכתוב גם שאין קובעים מדרש וגם שהחכם לא יתחיל ללמוד, שאילו היה כותב קביעות מדרש בלבד הייתי אומר שמכיון שרבים הם יש לחוש יותר שיבואו להימשך בלימודם אבל ביחיד הלומד לעצמו אין לחוש לכך, ואילו כתב דין החכם הלומד לעצמו הייתי אומר שקביעת מדרש לרבים מותר שמכיון שרבים הם יזכירו זה את זה ואין לחוש שיתבטלו מבדיקת חמץ, ועוד הייתי אומר שלא גזרו על זה משום שהיא מצוה עוברת, כי מי יקבץ אותם אחר כך, לפיכך השמיענו שבכל אופן אסור, ע"ש. אך יעוי 'בכנסת הגדולה סי' תלא שהביא לא כן, וכן יעוי 'בחת"ס (סוף חידושי מסכת פסחים, סי' תלא סק"ו) מש"כ ע"ד הכס"מ.

ב. עוד מצאתי בספר הנפלא "חשוקי חמד" על פסח מביא באריכות את המאירי שאומר שכל דבר תורה מושך אליו וכ"ש לת"ח. ומביא עוד רבינו מנוח שאומר שאפילו מקרא ומוסר מושך ת"ח אחריו. יוצא א"כ, שלגמרא כל אדם נמשך אחריו ובמקרא ומוסר רק ת"ח.

ג. לכאורה גם לעם הארץ אסור ללמוד קודם בדיקת חמץ ולפי מש"כ הפוסקים (עיין ח"א כלל טז אות ג) דאפילו יש לו שיעור קבוע צריך להפסיק אפילו דליכא למיחש שמא ימשך וה"ה הכא.

ד. עוד לא מצאנו שחילקו בזה. מלבד זאת, מה ששיך בו ללמוד (כל אחד לפי הבנתו) שייך שמא ימשך, וכי מה בכך שהוא ע"ה, אדרבא, עליו יותר לעמול ולהבין ויש חשש שיימשך.

חיוב בדיקה בליל י"ד בבית שיכנס לגור בו באמצע הפסח

שאלה: יש לעיין מי שעובר דירה באמצע הפסח, ויודע שבעל הבית לא בדק שם את החמץ כדין, האם חל עליו חובת בדיקה בליל י"ד בכדי שכשיבוא שם לפסח הבית יהיה בדוק, או מאחר שבלייל י"ד הבית אינו ברשותו עדיין אין עליו חובת בדיקה, ויבדוק רק כשייכנס לגור שם. (מירי באופן שיכול להיכנס לשם בליל י"ד, אבל עדיין אינו ברשותו).

תשובה.

א. לכא' מסתבר שרק כשיבוא לגור שם, דמה שייכות יש לו לזה עכשיו, ואף לדעת רש"י דחיוב בדיקה כדי שלא יבוא לאכלו ודאי לא חייבו אלא בביתו, אבל אטו חייבו לבדוק בשוק בכל מקום שהולך שמא ימצא חמץ ויאכל, וזה לענ"ד פשוט.

ב. אמנם נראה שבקניית דירה אף אם עדיין לא קיבל את המפתח אף שנכנס בו רק בתוך ימי הפסח יש עליו חיוב לבדוק בליל י"ד כמבואר במ"ב סי' תלו סק"ג. אך כשלא עשה קנין לפני החג ועדיין אינו שלו כלל הרי

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

הוא צריך לבדוק כשהוא מגיע בתוך ימי הפסח בברכה. ובשכירות תלוי אם הוא קיבל את המפתח קודם החג הרי כבר נתחייב בבדיקה ובלאה"ה יבדוק בתוך המועד בברכה.

נר של איסורי הנאה לבדיקת חמץ

שאלה. יש לדון מה יהיה באופן שבליל י"ד אין לו נר רק של איסורי הנאה, (כגון נר של ע"ז) האם יכול להשתמש בזה לבדיקת חמץ, או שאסור לו ליהנות מזה.

תשובה.

א. לכאורה מותר להשתמש לבדיקת חמץ גם בנר של איסורי הנאה מאחר ונר של בדיקת חמץ הוא רק כמבריא ארי שהוא החמץ ולא נעשה ליהנות בו, ובפרט שהרי הוא נעשה רק למצוה ולא ליהנות ממנו אמרינן ביה גם דמצוות לאו ליהנות ניתנו ואינו דומה לנר שבת דעיקרו נעשה ליהנות בו ולהתענג בו וכמבואר בביאור הלכה (סי' רסד ס"ו).

ב. יש מי ששרצה לומר שיהיה אסור, כמב' בגמ' לגבי שופר של איסור"נ שאסור לתקוע בו ואם תקע יצא.

עניני קרבן פסח

הפסח נאכל על השובע.

שאלה. קי"ל דקרבן פסח נאכל על השובע, דהיינו שהוא יהיה שבע ע"י אכילת הפסח, ולא שאח"כ הוא עדיין יהיה תאב לאכול, ומבואר במשנה בפסחים (סט:) שתיקנו לאכול קרבן חגיגה כדי שהפסח יאכל על השובע. ויל"ע למה לא תיקנו שיאכלו סתם בשר חולין לפני הקרבן פסח, דהעיקר שהפסח יאכל על השובע. וכדאיתא בתמורה (כג.) שתיקנו לאכול חולין ותרומה לפני אכילת קרבנות כדי שיאכלו על השובע.

תשובה.

א. וי"ל עפ"י דברי החינוך מצוה תפו בשורש המצוה שלא להותיר מבשר חגיגת יד וז"ל ומשרשי המצוה היסוד הקבוע לנו במצוות ענין הפסח שהיא מצוה גדולה ויסוד חזק בתורתנו על כן נצטוינו לעשות יום שחיתתו יום שמחה ואין שמחה שלימה לבני אדם רק בריבוי בשר עיי'ש לשוננו הזהב. והנה מבואר במצות שמחת יו"ט דבזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שלמים ומבאר השאגת אריה סימן סה דמצות שמחה היינו כל אחד כפי יכולתו ולפי רוב עושרו ובזמן ביהמ"ק שזהו השמחה הכי גדולה לפי יכולת האדם חייבים בשמחה זו של בשר שלמים. וא"כ י"ל שהתורה רצתה שנשמוח בכל האפשר באכילת קרבן.

ב. המהרא"ל צינץ בספרו פני אריה פסחים ס"ט ב' כתב הטעם משום דפעמים דחל יו"ט ראשון בשבת (כהשת"א), דאז א"א שיהא לו בשר שלמי שמחה בשבת, אבל בחגיגת י"ד יכול לצאת ידי בשר שלמי שמחה, ולכן תקנו שיאכל החגיגה כעת כדי לצאת ג"כ מדין שלמי שמחה.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו אכילת הפסח לחייב בן סו"מ

שאלה. כמשנה בסנהדרין (ע.) איתא אכל בחבורת מצוה אינו נעשה בן סורר ומורה, וברש"י (בע"ב ד"ה לאיתוי) מבואר דחבורת מצוה היינו אכילת בשר קדשים או פסחים. וקשה דהא בן סו"מ אינו חייב עד שיאכל הבשר חי ואינו חי, מבושל ואינו מבושל, כדרך שהגנבים אוכלים, וכמש"כ הרמב"ם (רפ"ז מהל' ממרים), ואילו אכילת הפסח מצותה רק בצלוי ואינו מבושל, וכמבואר ברמב"ם (פ"ח מהל' קר"פ), וא"כ היכי משכחת לה אכילת הפסח בבן סו"מ לחייבו, עד שצריך למעטו משום דהוי אכילת מצוה, הא בלא"ה פטור, וכמש"נ. (הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל)

תשובה.

ברמב"ם ק"פ פ"ח ה"ו מבואר דגם בצלוי סגי שיהא ראוי לאכילת אדם, וא"כ י"ל דכמו דנעשה בן סורר במבושל ואינו מבושל, ה"נ בצלוי ואינו צלוי כל שראוי לאדם דכשר לפסח, דבזה נעשה בן סורר, וזה הוצרכו לאפוקי מדין חבורת מצוה.

אכילת קרבן פסח

שאלה: הדין הוא, וכן פסק הרמב"ם (הלכות קרבן פסח פרק ב הלכה טו) שבני החבורה שהיה אחד מהם גרגרן רשאים להוציאו מהן ונותנין לו חלקו, יש לדון מה יהיה כשאומר להם שמכאן ולהבא לא יאכל יותר בגרגרנות, האם בכה"ג רשאים להוציאו, או שכבר לא יכולים להוציאו עד שיאכל שוב בגרגרנות. עוד בכלל יש לשאול האם באכילת מצווה יש איסור לאכול הרבה דרך גרגרנות, דאולי מכיון שמקיים מצוה אין לאיסור דהרי רוצה לאכול הרה מחמת המצוה.

תשובה.

א. מלשון הרמב"ם שכתב ואם אינו זולל אינו רשאיין ליחלק לכאורה משמע מכך דאם קיבל על עצמו ששוב לא יהא גרגרן לכאורה א"א להוציאו שהרי הוא מבני החבורה. ולאכול בגרגרנות נראה דיש בזה איסור כיון דלא הוי דרך כבוד שצריך לאכול את הקרבן ובעינן בזה נמי למשחה ובאכילה בגרגרנות הרי הוא מזלזל במצות אכילת קרבן פסח.

ב. א. מסתבר שצריך לעשות מעשה להוציא מחזקתו. ב. גם אם אין איסור, האחרים לא צריכים להפסיד ולשלם יותר ממה שאוכלים בגלל שהוא אוכל יתר על חלקו, ולכן רשאים להוציאו כנ"ל.

לכם בקרבן פסח

שאלה. הנה שיטת רש"י סוכה כז ד"ה כל האזרח דהיכא דכמה אנשים שותפין יחדיו על חפץ ואין לכל אחד בו שוה פרוטה לא קרינן ביה לכם עיי"ש, וצ"ע מהא דאמרינן בגמ' קידושין מא דאיתא התם רבי יונתן אמר מנין שכל ישראל יוצאין כולן בפסח אחר שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל וכו' אלא מכאן שכל ישראל יוצאין בפסח אחד א"כ מבואר שיהיה קרבן פסח אחד לכל ישראל והרי ודאי שאין בזה לכל אחד שוה פרוטה, ובקרבן פסח גם כן לכאורה צריך שיהיה שוה פרוטה כדכתיב ויקחו להם.

תשובה.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

א. מהכ"ת דבעי' 'לכם' בק"פ, והא לא מצינו שדרשו כן חז"ל בזה, ואין לנו אלא דבריהם באתרוג וכו', וכ"כ בשערי דעה ש"ד.

ב. במנחת סולת מצוה ו' כ' ליישב דכיון דפ' פסח נצטוו בה קודם מת"ת ואז היה פחות מש"פ ג"כ חשיב ממון לכן שפיר משכח"ל דיוצאין ביה כל ישראל. ועי' שו"ת דברי יציב לקוטים והשמטות סי' מ', וע"ע שם מה שתירץ בזה מדנפשיה. במנחת סולת מצוה ו' תירץ דפרשה דקרבן פסח נאמר קודם מתן תורה שאז גם פחות משה פרוטה היה ממון. ובספר שע"ד שער ד' תי' שקרבן פסח אין צריך שיהיה שלו דלא בכל מקום ממעטים מלכם שיהיה שלו אלא היכא שמפורש בש"ס עפ"י קבלת חז"ל והביא ראיה מירושלמי רפ"ב דערלה לענין ערלה ע"ש.

ג. עוד תירצו בזה (עי' בדברי יציב שם), דדין הוא בכל הקרבנות, דכל שבא מן הציבור שפיר דמי, והרי כל הקרבנות ציבור באין מתרומת לשכה ואין ש"פ לכל אחד, וה"נ בפסח שהביאו כל ישראל.

נולד בין השמשות אם מעכב אביו מקרבן פסח

שאלה. קיי"ל שתינוק דנולד בין השמשות נימול לתשעה, מחמת הספק, וא"כ יל"ע חל שמיני בערב פסח האם מעכב את אביו באכילת הפסח דהרי אולי באמת הוא ערל שמילתו הייתה צריכה להיות בשמיני.

תשובה:

הרי זה פשוט שאם עוד לא הגיע יום השמיני, אין מילת בנו מערב לאכול בפסח, והסברה היא, כיון שהתורה עוד לא צוותה למול את בנו. א"כ ה"ה בספק, כיון שאם ישאל את הב"ד יגידו לו שרצון התורה שיחכה, עד יום למחרת, פשוט שלא מעכב אותו לאכול בפסח.

מילה שלא בזמנה האם ייתכן שתדחה שבת.

שאלה. מה הדין מילה שלא בזמנה בערב פסח שחל להיות בשבת, האם זה דוחה שבת מדין מכשירי מצוה שדוחין את השבת דבלא זה לא יוכל לאכול את קרבן הפסח.

תשובה.

א. מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב לי: דוחה. וכן אמר לי גם הגר"א נבנצל שליט"א.
ב. אמנם לכאורה היה נראה שלא דוחה, כיון שהתורה אסרה למול, א"כ לא מעכב את אביו לאכול בפסח, ואל הוי מכשירי מצוה.

טעם למצוות צליית הפסח שלם ואיסור שבירת עצם

שאלה. מהו טעם המצוה במה שצויתה התורה לצלות הקרבן פסח כשהוא שלם, וכן באכילתו לא לשבור את העצמות. (יב-ט) כִּי אִם צָלִי אִשׁ רֹאשׁוֹ עַל כַּרְעֵיו וְעַל קִרְבּוֹ (מו) וְעַצֵּם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ: (נמצא באחד ממפרשי התורה דברים נפלאים).

תשובה.

כתב בספר בית הלוי פרשת בא, והנה מצות פסח לכאורה אין לקרותה חוקה רק יש בה טעם גלוי ומפורסם. וכמבואר בילקוט (שמות קצה) ובזוה"ק (עי' ח"א דף רנו א) שבזה הראו ישראל ביטול לע"ז של המצריים, שהיו המצריים עובדים לטלה וכמבואר בפסוק הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם. ומש"ה נצטוו ישראל לשוחטו ולבל לשבור בו עצם למען יהיו העצמות שלו מושלכים בחוצות, וכן לצלותו כשהוא שלם שיהיה ניכר מהותו שהוא שם למען יראו המצריים וכל אדם מה שעשו ישראל לע"ז שלהם וידעו הכל שאין בה ממש.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

ובמדרש (רבה) פרשת בא (טז ב) כתב אמר הקדוש ברוך הוא למשה שישחטו הפסח א"ל הן נזבח תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו א"ל חייך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו ע"ז שלהם לעיניהם. ובודאי דהיא מצוה שכליית ולא חוקה וכל אדם אפי' הרשע מודה בה שכן החיוב לעשותה אחרי שהמצריים הכבירו שיעבוד קשה כל כך על ישראל בחומר ובלבנים וקלקלו אותם בנפשותם עד שגרמו ע"י שיעבודם הקשה שכמה מישראל הוכרחו מתוך אונסם לעבוד ע"ז שלהם וכמו דאיתא במדרש (ילקוט בשלח רמז רלד) הללו עבדו ע"ז והללו [עבדו] ע"ז. והשי"ת נקם נקמת עמו ועשה במצריים שפטים ובע"ז שלהם והוציא ישראל לחירות וביד חזקה הסיר מהם טומאתן ומשכמם מהע"ז של מצרים והכניסם תחת כנפיו להיות לו לעם סגולה, דודאי דהיה חוב מוטל על ישראל אז בשעת מעשה לבטל הע"ז של מצריים, וכמו שאמר הכתוב משכו וקחו לכם איש שה ואיתא במדרש (רבה טז ג) משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם שה כו', וכן בכל שנה ושנה כשמגיע זמן גאולתם על ישראל היה החוב הקדוש להקריב הפסח להראות ביטול ע"ז של מצריים למען ידעו הכל כי לה' המלוכה ואין בלתו.

משיכה בקרבן פסח.

שאלה. (שמות יב, כא), 'ויקרא משה וגו' ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח'. ובירושלמי (קידושין פ"א ה"ד) יליף מה שנאמר 'משכו וקחו וגו'', דבהמה דקה נקנית במשיכה. וקשה, למה הוצרכו למשיכה, הרי מן התורה מעות קונות. עוד קשה, למה בציווי של הקדוש ברוך הוא למשה לא נאמר כלל משיכה אלא (שם ג), 'דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית', ונאמר רק 'קחו' אך לא 'משכו', ולמה אמר משה והוסיף גם 'משכו'.

תשובות:

א. שמא מגוי אין מעות קונות אלא משיכה, והוא אמר להם 'קחו' אף מישראל, אך משה אמר להם שגם ימשכו באופן שלוקחים מגוי שצריכים משיכה לקנות.

ב. נ"ל דהן אמת שדבר תורה מעות קונות (אליבא דר' יוחנן), אך כ"ז בישראל משא"כ נכרי קונה במשיכה ולא בכסף כמבו' בבכורות יג, ב "לעמיתך בכסף ולנכרי במשיכה". ולכן מאחר שהיו ישראל עבדים במצרים ולא החזיקו עדרי צאן ואת הכבשים לקרבן קנו מהמצרים - ע"כ הוצרכו לקנות במשיכה. אמנם יש לציין שזה ע"פ דעת הש"ך בחו"מ קצד ס"א א שהוכיח שבין שראל מגוי ובין גוי מישראל קניינם במשיכה, אך לדעת הסמ"ע שם ישראל שקונה מגוי דינו כישראל מישראל, ולפי"ז תירוץ זה אינו. אמנם אפשר ליישב גם לשיטתו, דמשה חשש שאולי ישראל עצמם אכתי מוגדרים כבני נח והרי זה גוי שקנה מגוי שודאי קנינו במשיכה.

אמנם כ"ז לדעת ר' יוחנן שד"ת בישראל מעות קונות, אך לדעת ר"ל שבישראל משיכה קונה ד"ת וממילא בנכרי רק מעות קונות - חוזרת השאלה מדוע הוצרכו למשיכה. (ונחלקו רש"י ור"ת אי הלכה כר' יוחנן או כר"ל - ראה תוס' ע"ז עא, ד"ה רב אשי, ולהלכה פסק השו"ע יו"ד שכו, כדברי תוס' שם שלכתחילה יעשה שניהם).

ג. לימוד זה דבהמה דקה נקנית במשיכה הוא רמז, וכפי שהביא גם בבעל הטורים, ולא שהיה צריך כאן משיכה. והפשט בתיבת "משכו" הוא כפרש"י משכו ידיכם מע"ז, וקחו צאן של מצוה. ויתכן דלכך בציווי הקב"ה לא נאמר "משכו" - משום דאי"ז חלק מגוף המצוה.

ד. הא דהוצרכו לעשות משיכה כיון דאיתא בבכורות (יג ע"א) דאף למ"ד מעות קונות מה"ת מ"מ ישראל קונה מן הנכרי במשיכה ולא בכסף, ממילא ברור מדוע הוצרכו לעשות משיכה כיון שקנו את הצאן מהמצרים. והא דנאמר בצווי הקב"ה קחו דצווי הקב"ה היה לדורות וצריך שיהא קנוי כדין קנין לישראל והיינו במעות

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

דהוא קנין המועיל ולכן נאמר קחו אך משה הוסיף משכו מאחר שבאותה שעה היה לישראל דין ב"נ וכמו שכתב בפנים יפות וממילא הוצרך משה להוסיף שיהא הקנין שלהם במשיכה כדין הנכרי.

קרבן פסח של המצרים-חששא דנעבד

שאלה. [י כה] גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגו', צ"ע הרי מצרים עבדו ע"ז את הבהמות וא"כ הוי נעבד ואסור לקרבן, ואין ליישב מה שתי' הגמ' בעבודה זרה [כב ע"ב] עמש"כ בברייתא שלוקחין מהן בהמה לקרבן, ואין חוששין משום מוקצה ולא משום נעבד; בשלמא מוקצה ונעבד, אם איתא דאקצייה ואם איתא דפלחיה לא הוה מזבין ליה, דהיינו שלא היה מוכר עבור קרבן מה שהפך לע"ז, אבל כאן הרי לקחו מהם ומעתה אין ראייה שהרי ישראל לקחו מהם שלא ברצונם, ועוד שאצל מצרים הבהמות כולם היו ע"ז, וא"כ איך משה אמר לפרעה שגם הוא יתן מבהמותיו לקרבנות.

תשובות:

א. כתב השל"ה (מסכת פסחים מצה עשירה - דרוש שני) דברים נפלאים ומחודשים. וזה לשונו: אמנם, עוד אני אומר הענין, כי השם יתברך צוה לשחוט צאן לפסח (שמות יב, כא), ולפום ריהטא הוה איסור, דהא אתרבי 'מן הצאן' (ויקרא א, ב) להוציא את הנעבד, ולכן קראם משה רבינו ע"ה, כמו שכתוב (שמות ח, כב) 'הן נזבח את תועבת מצרים' וגו'. ואף שצאן ישראל לא היה נעבד, מכל מקום 'משכו וקחו' (שם יב, כא) כתיב, 'משכו' - מי שיש לו משלו, 'וקחו' - מן השוק (רש"י שם). ואף שיש לדחות, 'קחו' מהשוק ישראל מישראל אחר (ואז אין לחוש דלמא נעבד של ישראל, דהגוי לא יוכל לאסור אפילו לגבוה, עיין בבית יוסף יורה דעה סוף סימן קמ"ה (ובשלחן ערוך שם ס"ח)). מכל מקום סתמא אמר 'קחו', משמע אף מהגוי. ואין לומר דהכי קאמר, משכו מעבודה זרה כשתקחו, דהיינו לקנות מישראל דוקא. דאם היה הפירוש כך, קשה, מנא לן מי שיש לו משלו 'משכו' משלכם ואין צריך לקנות.

אלא הענין הוא, דאיסור נעבד היינו לקרבן אחר, אבל להקריבו על ענין זה בעצמו, דהיינו להראות שעבודה זרה זו היא בטלה ואין בה ממש, שרי. וכהא דמתרצין בפרשת שמייני (תורת כהנים ריש הפרשה ה"ג), 'קח לך עגל' (ויקרא ט, ב) לכפר על מעשה עגל. ומקשינן, הלא אין קטיגור נעשה סניגור (ראש השנה כו א). אלא שאני, דבא לכפר על מעשה עגל עצמו. ומתודה על אותו החטא, ואז אין שייך אין קטיגור כו', רק כשנכנס בבגדי זהב לפני ולפנים, דאז עוסק בעבודה אחרת. וקל להבין. לכך צוה השם יתברך ליקח דוקא 'בעשור לחודש' (שמות יב, ג), כי עשור לחודש, שבת היה (שבת פז ב). וכבר אמרו רבותינו ז"ל (שם קיח ב) בשומרי שבת אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו. הרי שבת בטול עבודה זרה. ואילו היה חל בשאר הימים בחודש, היה מצוה הקדוש ברוך הוא שיקחנו (זו) [בן]. על כן פסח מצרים מקחו היה בו. ולקשור בכרעי המטה (טור או"ח סי' ת"ל), כדי לבזות אלהיהן, ולולי זה היה אסור לקרבן. ועל כן דוקא שבת נקרא שבת הגדול, ופסח מצרים מורה אפסח לעתיד שיהיה ה' אחד ושמו אחד' (זכריה יד, ט).

י"ל כהגמרא במסכת עבודה זרה דף כ"ד ע"א, "ודלמא מעבודת כוכבים הוא דהדרי בהו, א"ל אביי, לעבדו שכם אחד כתיב. מיתיבי (שמות י) ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. קודם מתן תורה שאני", ע"כ. הרי דמבואר דלפני מתן תורה לא היה בזה פסול.

עוד י"ל כמש"כ הרמב"ן ז"ל שם בשמות (י כה) וז"ל, "גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות, ולא עשה כן כלל, אבל הם דברי חיזוק. יאמר כי תכבד מאד יד ה' עליו ועל עמו, עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו. ובאמת כי כאשר אמר להם (להלן יב לב) וברכתם גם אותי, היה

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

נותן ברצונו כל מקנהו לכפר עליו, אבל לא עלה על דעת משה לעשות זבח רשעים תועבה (משלי כא כז), כי ה' חפץ דכאו, לא לכפר עליו, רק להענישו ולנער אותו ואת כל חילו בים. וכו", ע"כ.

וז"ל הר' חיים פלטיאל ז"ל שם, "גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. תימא והא מקנה מצרים היה ע"ז וכיצד היו מקריבים והא נעבד פסול, וכ"ת לא היה רק במילתא בעלמא מיתוקמא, והא פ' אין מעמידין פריך גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות, ותמ"ה דהם לא עובדים היו רק לצאן כדכתיב כי תועבת מצרים כל רועה צאן, והם שאלו בהמות אחרות", ע"כ.

עוד תירץ שם הר' פלטיאל ז"ל, "א"נ נוכל לומר נהי דאסור לגבוה להקרבה מ"מ לקדשי בדק הבית כשרים וה"ק ואנחנו לא נדע מה נעבוד אם להקרבה אם לזביחה ונצטרך מן העורות לכיסוי, וניחא לישנא טפי דלפי' רש"י ק"ק וכי היה אומר שהיו יראים שישאל יותר ממה שיש להם", עכ"ל.

וז"ל האור החיים שם "גם אתה תתן בידנו. קשה איך שאל ישאל עבד ה' זבחי אלהים מאיש בזוי וטמא אשר הרים פיו בקדוש ישראל נוסף על היותו נכרי החפץ לה' בזבח רשעים והגם שאמרה תורה איש איש לרבות (חולין י"ג ב) אך ורק לא לשאול ממנו. אכן דברי פי חכם דקדק בלשונו ואמר ועשינו שהיל"ל לעשות לה' אלהינו אלא נתכוונו לומר שהוא יתן בידם מקנה הראוי לזבחים ואנחנו נעשה לה' אלהינו לצורך עצמנו אלא שהוא ימציא להם מתנה שיסתפקו ממנה לזבחייהם לה' גם בזה לא קשה אומרו זבחים ועולות לתנא שאמר (מנחות ע"ג ב) שאין מקבלין מאו"ה אלא עולה ולא שלמים והרי מקרא מלא דיבר הכתוב כאן זבחים ועולות ולדברינו לא קשה", עכ"ל.

[ובאמת לפי דברי הרמב"ן ז"ל הנ"ל הקשה בספר נחלת יעקב יהושע (פר' בא) בשם הגאון אבד"ק ליטעטאו ר' שלמה פראהמאן ז"ל דלפ"ז מאי מקשה הש"ס דניחוש לרביעה. וגם לפי האור החיים הנ"ל שכתב כעין זה והוסיף לפרש שהוא ימציא להם מתנה שיסתפקו ממנה לזבחייהם לד' כנ"ל, דהכוונה שמכרו בהמות האלו וקנו בהמות אחרות שלא נחשדו לרביעה להקריב, וא"כ קשה נמי מה מקשה הש"ס.

ובספר נחלת יעקב יהושע שם תירץ, דהנה הש"ס שם במסכת ע"ז פריך על תירוץ זה קודם מתן תורה שאני מקרא ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לד' למ"ד יתרו לאחר מתן תורה בא מה איכא למימר, ומשני אלא יתרו מישראל זבן, ואח"כ מקשה מקרא ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבוח לה' אלקיך ומשני מה מיטב דמי מיטב, ומ"ש מיטב כי היכא דלקפוץ עליהם זבינא. וא"כ השתא דמתרצינן דקאי על דמי מיטב, שוב לא קשה נמי קושיא הראשונה מגם אתה תתן בידינו זבחים ועולות, דנוכל לתרץ, או כתירוץ השני דפרעה יקח מישראל ויתן להם להקריב או כתירוץ השלישי דמי זבחים ועולות, אך להו"א שלא תירץ הש"ס תירוץ הללו, והיה יכול לחלק דקודם מתן תורה שאני, לא היה מתרץ כשני תירוץ האלו דהיה נראה לו לדוחק, אבל השתא דדוחה לתירוץ דקודם מתן תורה, וצריך לתרץ דמי מיטב או מישראל זבן שפיר י"ל כמ"ש הרמב"ן ואור החיים הק' שלא הקריבו כלל אלא השיגו במתנה דמי קרבנות לקנות מישראל הבהמות שלהם להקריב וא"ש. – ויעויין בפנים יפות מה שהקשה על הרמב"ן ז"ל].

ובפנים יפות שם תירץ, דיש לפרש ע"ד מה שכתבנו בפ' משכו וקחו לכם צאן שאחז"ל [מכילתא בא יב, כא] משכו מע"ז, דהיינו להוציא מחשש נעבד שאסור לגבוה משום דכיון שימשכו מע"ז הוי כמכר הנכרי לצורך

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

ישראל דמסתמא ביטלו או שלא עובדו [ע"ז נג א], ולפ"ז כיון שהיו כמה מישראל שהיו שקועים במצרים, סברא הוא לומר דעדיף טפי ליקח מנכרי שיש לה ביטול מליקח ממקנה ישראל עצמן שיש בהן חשש נעבד והוי ע"ז שאין לה ביטול, ויש סברא לומר שיודיע להם הקדוש ברוך הוא במקנה ישראל אותן שלא נעבדו כלל, והיינו שיקח ממקנה מצרים או שיתנו לנו במתנה וגם מקנינו ילך עמנו כולם, כי לא נדע מה נעבוד אם משלך אם משלנו ואיזה מהם לכך לא תשאר פרסה, ע"כ.

ובמשך חכמה שמות (יב ה) על הכתוב "מן הכבשים ומן העזים תקחו", כתב לבאר עפ"י המדרש (שמות רבה טו, יג): 'כשם שאני הורג אדם ובהמה כך אתם יש לכם רשות לטול מכל מקום שאתם רוצים', לפיכך נאמר "תקחו". דהכוונה, דכיון דדקין ותבלולים לא היה פוסל בו, כדאיתא בתוספתא, אם כן, "משחתם בהם מום" (ויקרא כב, כה) - היכי דפסול מום, פוסל עבודה זרה. לכן נעבד היה כשר בהם, והם עבדו הצאן, ובטלו אותן במה שעקדו אותם וזבחום. ובבעלי מום אמרו עשה קרב כמקריב. לכן גם בהם, שהרי כוהנים ששימשו לדבר אחר פסולים כבעל מום [סוף מנחות] ואין קרבנו ריח נחוח (מנחות שם עמוד ב). לכן כאן שישראל היו עובדי עבודה זרה, וכדאיתא במכילתא (מסכתא דפיסחא פרשה יא): "משכו" - מעבודה זרה וכו', והיו כשרים להקריב (פסוק ו), כן היו הבהמות נעבדים, וכשרים להקריבם, כיון שזה היה לביטול העבודה זרה, וכמו בגדעון שהותר מוקצה וכו'. וזה 'מכל מקום שתרצה' - אף מהנעבדין. ויעוין פרק ב דעבודה זרה (כד, א): "גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וכו'" ודו"ק. וכן בתוספתא (פסחים ח, ה) דאתנן ומחיר לא היו פוסלים בו משום הק' ד"משחתם בהם" - היכי דמום פוסל, פוסל דבר ערוה, כמו דאמרו בחולין כג, אא יעוין שם היטב, ע"כ.

ובלב שמחה פ' בא (תשמ"ה) יישב הקושיא עפ"י מ"ש השפת אמת על "וישלח פרעה וגו' לא מת ממקנה ישראל גו' ויכבד פרעה את לבו". שמקנה זה היו של מצרים שגזלוהו מישראל, וכיון שלא מת, סבר פרעה שלא נתקיימה הגזירה, ויכבד את לבו. ועפ"ז יש לומר שאותם זבחים שנתן פרעה, הם היו ממה שגזלו מישראל, והחזירו להם. וזהו מה שהוסיף משה "וגם מקנינו ילך עמנו", היינו אותו מקנה שבעצם היה שלנו, וגזול הי' בידיכם, הוא ילך עמנו.

עניני מצוות סיפור יציאת מצרים

מצוות והגדת לבנך.

יש לחקור. מי שיש לו כמה בנים האם חייב לספר לכל אחד ואחד, או שמקיים המצוה כבר כשסיפר לבן אחד.

2

יש לחקור. מי שיש לו בנים גדולים שהגיעו למצוות, ובנים קטנים, ואינו יכול לספר לכולם, אלא רק למקצתם, האם יספר לגדולים או לקטנים למי המצוה.

חיוב סיפור יציאת מצרים לאחרים.

יש לחקור. הנה הדין שאם אין לו בן אשתו שאלתו, ואם אין לו אשה אחר שאלו, ויל"ע איך הדין באינו יודע לשאול, שאינו בנו האם יש לו חיוב של את פתח לו כמו בבנו, או שזהו רק דין בזהגדת לבנך שזה רק בבנו ולא באחר וצ"ע.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו סיפור יציאת מצרים בפסח מצרים

יש לחקור. יל"ע האם היה דין סיפור יציאת מצרים בפסח הראשון שעשו במצרים, דהרי אכלו מצה ומרור ופסח מצרים כפי שאנו נוהגים בליל הסדר, ויל"ע אם היה גם דין לספר ביצי"מ או שבשנה ההיא לא היה חיוב זה.

חיוב סיפור יצי"מ לא רק בפסח.

חידה: מתי עוד חוץ מליל הסדר יש חיוב לאב לספר לבנו ביציאת מצרים.

תשובה.

- א. בחשוקי חמד בבא קמא פ' ב' כתב, דהנה נאמר בתורה (שמות יג יד) 'והיה כי ישאלך בנך', וכתב האור החיים הקדוש בשעה שיראה בנך פדיון בכור אם ישאלך אתה חייב לומר לו, אבל בלא שאלה אין אלא בליל פסח. ולזה דקדק לומר "מחר" פירוש אפילו מחר. ואמר "לאמר" שתהיה כוונתו בשאלה שתענה אליו אז תשיבהו אבל אם יאמר מה זאת בדרך זלזול ולא לכוונת התשובה, אל תשיבהו.
- ב. וכתב בספר חוט שני (ח"ג עמוד רל"ד) שאם הבן שואל בפדיון הבן 'מה זאת', האב חייב מן התורה לספר לו את סיפור יציאת מצרים, וכפשטות הכתוב. אמנם אין חיוב של 'את פתח לו', שהוא חיוב לספר לבנו אף כשאינו שואלו, אלא בליל ט"ו, כיון דלומדים חיוב זה מוהגדת לבנך".
- ג. בביכורי יעקב (סי' תרכה אות ג) כתב דיש לאדם לספר ביציאת מצרים לבנו בליל סוכות כמו בליל פסח עיי"ש ובאוה"ח שמות (יג, יד). ובספר חוט שני (ח"ג עמ' רלד) הובא בספר חשוקי חמד (ב"ק פ ע"ב) שאם הבן שואל בפדיון הבן מה זאת, האב חייב מן התורה לספר לו את סיפור יציאת מצרים.

משה רבינו לא מוזכר בהגדה

שאלה. כשמתבוננים בהגדה רבים השמות המוזכרים בה יהושע יעקב לבן וכו' אבל שם אחד לא הוזכר והוא שמו של משה רבינו, וצ"ב הרי הוא היה מושיען של ישראל, וידוע התי' בשם הגר"א שזה כדי להשריש שכל הניסים היו רק ע"י הקב"ה בעצמו ולא ע"י שליח. וצ"ע על זה מדברי הרמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז ה"ב, שכתב ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן. וא"כ מוכח שכן יש להזכיר את משה וא"כ מדוע באמת השמיטו לגמרי בעל ההגדה.

לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה או בסיפור יציאת מצרים

שאלה. מעשה ברבי אליעזר וכו' והיו עוסקין ביציאת מצרים כל אותו הלילה, ראה בתוספתא פסחים פ"ח איתא שהיו עוסקין בהלכות פסח כל אותו הלילה, והגרי"ז מבריסק הוכיח מלשון זה דגם בהלכות הפסח יוצאים ידי חובה בסיפור יציאת מצרים אך דפשוט עד למאוד דהעוסק כל הלילה רק בהלכות הפסח בלבד ביטל מצות סיפור יציאת מצרים דהלא צריך לספר בניסים ונפלאות שעשה הקב"ה עמנו ביציאת מצרים כמ"ש הרמב"ם בריש פ"ז מחו"מ אלא דבכלל וכל המרבה לספר הרי זה

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

משובח גם העוסק בהלכות הפסח. ורק באמת צ"ע דלמה עסקו בעיקר בהלכות פסח כל אותו הלילה וכי לא עדיף לעסוק בסיפורי יציאת מצרים ממש שהן עיקר המצוה.

סיפור יציאת מצרים לגוי

שאלה: מי שנמצא בליל הסדר רק עם גוי, האם יש מצווה ועניין לספר לו יציאת מצרים, דרך שאלה ותשובה.

תשובה:

א. מרן הגר"ח"ק השיב לי, אין חיוב לספר לבהמה.

ב. אמנם לכאורה יש להעיר הרי אפי' הוא נמצא לבד צריך לספר לעצמו דרך שאלה ותשובה, ומאי גרע בכך שיש עמו גוי, ואדרבה אולי יהיה עניין לספר לו שמתוך כך יתברר לו יותר.

מצות והגדת לבנך

שאלה. יש להעיר על מנהג המצוי בישראל שהולכים בליל הסדר אצל ההורים, וא"כ הסב הוא עורך הסדר והוא המספר בסיפור יציאת מצרים, וא"כ יוצא שאה"נ הסב יקיים מצוות והגדת לבנך בהידור, אבל הבן או החתן יפסידו מצוות והגדת לבנך לילדיו, ולא שמענו מי שיחוש לכך וצ"ע. [והאם נאמר שיהיה חילוק בעניין זה בין אופן שזה אצל אביו או אצל חמיו].

ב. עוד יש לעיין, דהנה נשאלה שאלה קמיה הגאון האדרת מי שבנו בן ח' שנים אצל זקינו, וכבר הגיע לגיל חינוך סיפור יציאת מצרים, איך יעשה בחג הפסח שרוצה לקיים בו מצות והגדת לבנך, אבל הזקן עם זקנתו הילד להם הוא כל שעשעיהם, וחלילה מהם שמחת יו"ט א"כ מה יעשה? ומדבריו נראה שדן שמחת יו"ט של אביו כנגד מצות והגדת לבנך, וצ"ע שלא דן מצד כיבוד אב. גם יש לדון באופן שיש לו עוד בנים האם יש כאן שאלה, וגם יש לדון האם יש נ"מ אם זה אבי אביו של הילד או אבי אמו. והאם מהני שליחות במצות והגדת כמו שמהני במצות ת"ת לבנו, צ"ע בכל זה.

תשובה.

א. במעשה רב להגר"א שכך נהג הגר"א ועיין בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' סז) כתב דהסיבה שנוהגים כן או משום מדין שומע כעונה, שע"י שהבן שומע מצות והגדת מאביו הרי הוא יוצא בזה, או משום דין שליחות. ובספר שערי מועד דן בדברים הללו באריכות. ובשו"ת התעוררות תשובה (סי' רנה) כתב דוהגדת לבנך כול גם את בן בנו, והטעם כיון דעיקר סיפור יציאת מצרים כדי להעמיד על דת האמת לקבל התורה וללמדה.

מצות סיפור יציאת מצרים לנכד.

(י-ב) וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ וּבֶן בְּנֶךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וּגו', בפשטות מבואר כאן בקרא דמלבד המצוה לספר ביציאת מצרים לבנו איכא גם מצוה לבן בנו דנאמר ובן בנך, ויל"ע דהא בקרא דהובא לענין סיפור יציאת מצרים בכל הפוסקים היא מה שנא' והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה וגו' ושם מבואר דזה רק לבנו ולא לבן בנו, עי' רמב"ם פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"א דמביא האי קרא וצ"ע.

תשובה.

כתב הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, בספרו שו"ת תשובות והנהגות כרך ד סימן קב

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

ה) ובאמת שאני מסופק בעיקר מצות "והגדת לבנך" אם היינו גם בבני בנים שהם כבנים, עיין בשו"ת הגרע"א (סימן מ"ב) שחובת האב במילה היינו נמי על בן בנו, שבני בנים הרי הם כבנים, ומביא מספר באר שבע (צידה לדרך) שבפדיון הבן אם מת האב אזי אבי אביו פודהו מדין בני בנים הרי הם כבנים, ולפז"נ דהוא הדין לענין מצות והגדת לבנך בני בנים כבנים.

אלא דיקשה לפי"ז למה צריך פסוק מיוחד בת"ת "והודעתם לבניך ולבני בניך", הלוא חייב ממילא מדין בני בנים ה"ה כבנים, ע"כ נראה לענ"ד שבני בנים אמנם הרי הם כבנים אבל לא הוי כבנים ממש, וכשיש להבנים אבא אזי אבי הבן אינו מצווה עליהם. ודברי הגרע"א ובאר שבע קאי ביתומים, ובזה שפיר חל המצוה על אבי אביו והוא קודם לאחרים, אכן לענין מצות ת"ת נתחדש בהאי קרא דאפילו יש לבן אב יש מצוה גם על אבי אביו, (ובדרך דרוש אמרתי, דהנה חיוב אבי האב היינו מקרא שנאמר "והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב", ודרשו חז"ל (ברכות כב א) מה התם באימה ויראה ורתת וזיע אף לדורות כן, א"כ היינו ללמדו יראת שמים. והנה הסבא שהוא מהדור הקודם ראה גאוני ישראל מהדור ההוא שעבדו ה' באימה ויראה ופחד ה', הרי רק הוא יכול למסור להנכד הזה ללמדו יראת שמים עם פחד ויראה מהבורא ית"ש, לכן בזה המצוה היא על הסבא דלענין זה ה"ה כאביו ממש, משא"כ במצות ת"ת החיוב הוא על אביו ללמדו או לשכור מלמד, ורק אם אינו יכול אזי החיוב על אבי האב כמבואר בש"ע הגר"ז).

נמצא לפי"ז כשיש אב הוא חייב לספר לבנו ולא אבי האב, אמנם זהו דוקא באופן שהבן מסוגל כמו אבי אביו, אבל כשאין הבן ראוי כאבי אביו אז דינו כמי שאינו יכול, ובכה"ג עיקר המצוה היא על אבי אביו להגיד לו על נפלאות הבורא ית"ש, ויש בזה ענין מיוחד לאבי אביו שמקיים בזה עיקר המצוה. ונראה דאפילו לדעת המהרי"ק המובא ברמ"א (יו"ד סימן ר"מ סעיף כד, וע"ש ברמ"א דפליג), שלא אמרינן בני בנים הם כבנים ואינו חייב בכבוד אבי האב, נראה לחלק דהיינו לענין שהבן אינו מחוייב לכבד אבי אביו כאביו, אבל לענין חיוב הסבא נראה שהוא מחוייב לבן בנו שלזה בני בנים הרי הם כבנים, ובמצות סיפור יצי"מ שעיקרו להמשיך הדורות באמונה, אם מסוגל יותר מבנו חייב שהוא כבנו, ומיושב בזה כמה סתירות בפוסקים ואכמ"ל.

מיהו לפי זה בכן בתו דלא אמרינן שהם כבנים כמבואר בביאורי הגר"א (יו"ד ר"מ ס"ק ל"ד), לא יקיים הסבא מצוה דסיפור בגופו רק כשליח, ויש לדחוק שכן בתו דוקא לענין מצות ת"ת הוא במקום בתו ולכן פטור, אבל במצות סיפור שלדעת החינוך אשה חייבת הרי הוא חייב. אבל לענין מעשה נראה שכן בתו אינו כבנו בכל אופן שלא אלים כבן או בת ממש, ולכן פטור שלא שמענו בני בנות הרי הם כבנים, ולפי זה אצל אבי האב מזכה אותו בקיום מצוה, אבל בבית מהני רק מדין שליח. סוף דבר נראה שהבאים להתארח בליל הסדר ראוי לחפש מקום שבו הבנים והבנות יקבלו השראה בקדושת הלילה הגדולה ביותר.

סיפור יציאת מצרים עד שתחטפנו שינה

שאלה. בשו"ע תסב ב' כ' שמצות ההגדה היא עד שתחטפנו שינה, ומשמע שאחר שגירסא אפילו לכמה רגעים כבר נפטר מהמצוה, 1. וצ"ע מה העניין בזה שכיון שחטפתו שינה כבר אינו חייב בסיפור יציאת מצרים, הא סו"ס עדיין זהו ליל פסח. 2. וגם מה יהיה באופן שבתחילת ליל הסדר נרדם לקצת זמן, האם נאמר שבאמת כבר נפטר מהמצוה.

תשובה.

א. [הקשה בזה מו"ר הגר"ד כהן שליט"א וכו' להוכיח מדברי הפוסקים שאחר שנתעורר אין עליו חיוב, מהא דהתירו לשתות יין אחר שישן וניעור, יעו"ש. ולענ"ד אולי י"ל דבאמת הזמן כל הלילה, ומה שכתבו שאם כבר נרדם וניעור מותר לשתות יין, יש לדחות דבאמת יש עליו חיוב אלא דאף שישתה לא חיישי' שירדם כיון דכבר ישן, ומסתמא זה דוקא בשינה גדולה ולא בכמה רגעים. ולשונם עד שתחטפנו שינה דמזה הוכיח דאחר

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

שחטפתו שינה פטור, לכאן' כונת ראייתו דאי נימא דכשניעור חייב שוב, א"כ למאי נקטו עד שתחטפנו שינה הא פשיטא דמתוך שנתו אינו חייב לספר. וזה יש לדחות חדא דקמ"ל דמותר לו להניח לעצמו שתחטפנו שינה, ואינו מחוייב לשמור עצמו שלא ירדם [כמו בתפילין]. ועוד י"ל דהנה עד שתחטפנו שינה אין הכונה עד שנרדם ממש אלא כיון שראשו כבד עליו ואינו יכול יותר מותר לילך לישן, וזהו עד שתחטפנו שינה, וא"כ אין ראי' לגבי נייעור, ובאמת י"ל דחייב.

ב. בחק יעקב (סי' תפא סק"א) והפרמ"ג שם והמקו"ח ושו"ע הרב שפקע ממנו חיוב סיפור יציאת מצרים והטעם בזה הוא שחייב אדם לספר בבהירות ובצלילות וגם משום כפי שכתב בברכת אברהם על פסחים דהרי מעיקר הדין יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים בקידוש והדין ששייך הידור מצוה בשעת עשיית המצוה, אבל לאחר עשיית המצוה לא שייך להוסיף בהידור המצוה וכמש"כ הבית הלוי (ח"ב סי' מז) אך בשו"ת התעוררות תשובה (סי' רעא) ס"ל דגם אחר שתחטפנו שינה עדיין חייב בסיפור יציאת מצרים כל הלילה.

קריעת ים סוף האם זהו חלק מסיפור יציאת מצרים.

שאלה. הנה יש להסתפק במצוות סיפור יציאת מצרים האם גם ניסי קריעת ים סוף הם חלק מהסיפור, ובפשטות היה נראה שכן, וכן משמע בראשונים [ריטב"א כלבו ואבודרהם] שהביאו הברייתא של ניסי קריעת ים סוף, אבל צ"ע דהרמב"ם בנוסח ההגדה שלו השמיט כל ניסי קריעת ים סוף, וצ"ע מה היא שיטתו ובמה נחלקו.

תשובה.

נזכר בהלל, בפרק בצאת ישראל - הים ראה וינס וכו'.

תשובה: שמעתי מהג"ר ראובן לויכטר שליט"א, דכידוע שכל ענין עבדות מצרים והיציאה ממצרים היא כדי להיות עבדי ה' - 'תעבדון את האלוקים על ההר הזה', ובשביל כן הוכרחו לקיים את ציווי ה' לשים את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ומי שלא קיים את צווי ה' לא זכה להגאל, דרך ע"י שנעשה עבד ה', לא היה בכלל הפורענות שבאה על המצרים ע"י גילוי שכינתו יתברך, דרך מי שהוא עבד ה' ושייך ל'קירבנו המקום לעבודתו', אין ניזוק מהשראת שכינתו וגילוי כבודו יתברך בשעה שיוצא בתוך מצרים. משא"כ הנס של קריאת ים סוף לא בא בעקבות קיום ציווי ועבדות, אלא 'הים ראה וינס', כשראה את ישראל שזכו להיות עם ה', הוא נפתח בפניהם. עכת"ד.

ולפי"ז יתכן בדעת הרמב"ם, דאין מזכירים בליל הפסח אלא את הניסים שבאו מתוך היותם 'עבדי השם' ולא עבדי פרעה, ולא את הניסים שבאו שלא מחמת העבדות. משא"כ בדעת שאר הראשונים י"ל דאף דעיקר המצוה היא להזכיר את הניסים שבאו מחמת העבדות, אגב כן מזכירים את כל הפורענות שבאה על המצרים ונקמת ה' בהם, ואת כל הניסים וגילוי אהבת השי"ת לעמו ישראל, על ים סוף.

מצות הגדה בפה או בהרהור

שאלה: מי שלומד בליל הסדר הלכות פסח או בעניני סיפור יציאת מצרים ולא מוציא בפיו האם מקיים המצוה, שלספר ביציאת מצרים.

תשובה.

א. מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב לי: יכול להיות, יוצאים בהרהור. [והיינו דזה כמו ת"ת]².

² הערת הגר"ד קאהן: לא נראה כן דסיפור לא הוי אא"כ מוסר לאחרים וזה א"א ע"י הרהור, בכתיבה יש להסתפק, ועיין שו"ת רעק"א סי' ל' ועיין חגיגה ג' ע"אילמדו דמשמע דלא שייך ע"י כתיבה ודו"ק.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

- ב. י"ל שהנה הגר"ח מברסק אומר שהחילוק בין כל השנה לליל הסדר לענין זכירת יציאת מצרים היא שבכל השנה אין צריך אלא להזכיר לעצמו ובליל הסדר המצווה היא לספר לבניו ולבני ביתו למען ידעו.
- ג. מסתבר שכיון שכתוב "והגדת לבנך", צריך דוקא בפה.
- ד. שאלה זו נפשטת מדברי רבן גמליאל הנאמרים בהגדה "כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, פסח מצה ומרור", חזינן שדייק בלשונו כל מי שלא "אמר" שרק ע"י אמירה בפה ובדברים אלו יוצא ידי"ח, אך יש לעיין אולי יצא בדיעבד.

~ עניני מצות מצה ~

לשמה בשאיבת מים שלנו.

שאלה. כתב הדרכי משה (סי' תנה ז) בשם שו"ת מהר"י וייל (סי' קצג) דכשואב מים שלנו למצה צריך לומר בפירוש ששואב לשם מצוה, עכ"ד, וכ"כ המ"ב (שם סקכ"ג). ובשו"ע הגרש"ז (שם כא) כתב: "ואומרים בשעת השאיבה - הריני שואב לשם מצת מצוה", עכ"ל, וכ"כ כמה אחרונים. והעיר הגאון רבי גדליה נדל זצ"ל מה שייך לשמה בשאיבת מים, דעד כאן לא שמענו דשייך לשמה רק כשעושה פעולה והוא משנה את הדבר, כגון שלש או אופה מצה, בזה שייך לשמה, אבל שאיבת מים אינה פעולה בגוף המים, אלא העברתם ממקום אחד למקום אחר, ואין הוא פועל שום שינוי במים, ומה שייך בזה לשמה, עכ"ד.

תשובה.

- א. במהרי"ל הלכות מים שלנו כתב דהטעם הואיל והמים בטילין בעיסה וחשובים נמי צורך הפת קרי' בהו ושמרתם את המצות.
- ב. ובספר תשובות והנהגות (ח"ג סי' קל) כתב שוודאי אין צריך את מעשה השאיבה לשמה, אלא לאחר ששאב צריך ליזהר שלא ייכנס לשם חמץ, וכשמייחדים את המים לפסח צריך לעשות לכך שמירה מעולה, ומצותה לעשות לשם מצה שבכה"ג השמירה מעולה יותר, והיינו שאין מעשה השאיבה לשם מצוה אלא שבהשאיבה מייחד הוא את המים למצה. ולפי"ז אתי שפיר שמקפידין בטחינת החיטים שיהא לשמה או בניפוי הקמח שאז הלשמה הוא גם כן שיהיה זהירות ממים וחמץ, וראה ברבינו מנוח בפ"ה מה' חו"מ (ה"א) שנהגו לילך עם הגוי שמביא מים לצורך עיסת פסח, לצורך מצה דמינטרא כי היכי דתהוי שמורה בכל ענין ומדקדוקי מצות היא. ולפי"ז ראה במאמר בקובץ אור ישראל שכ' לבאר את ענין המהדרים לטחון חיטים בריחיים של יד בדווקא.

חצי שיעור במצה.

שאלה. יל"ע להשיטות שסוברים דכמו שיש חצי שיעור באיסורים כך יש חצי שיעור במצוה (עי' שע"ת או"ח ס"ס תעה, מהר"ץ חיות יומא לט., שו"ת כת"ס או"ח ס"ס צו ד"ה וכאשר) דהיינו שמי שיש לו רק כחצי זית מצה מקיים מצוה באכילתו, וקשה למה הוא אינו עובר בזה על 'בל תגרע', וצ"ע.

תשובה.

עמדו בזה הרבה אחרונים, וראיתי בשם הגריש"א זצ"ל, דדוקא במידי דנתפרש השיעור בהם בהדיא בכתוב יש בהם בל תגרע, וכגון ד' מינים וכיו"ב, אבל סתם אכילה הגם דקיי"ל דשיעורי אכילה בכזית אבל כיון דגם פחות מכזית הוי בשם 'אכילה' ממילא הוא בכלל הכתוב וליכא בל תגרע, כיון דאין מפורש כזית בכתוב.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

בל תוסיף במצה.

ד] איתא בשו"ע סימן תרס"ו סעיף א' היושב בסוכה לאחר חג הסוכות עובר על בל תוסיף, כמבואר בגמ' סוכה דף מ"ז ומ"ח, וצ"ע מדוע האוכל מצה אחר הפסח אינו עובר בבל תוסיף. תשובה.

א. בפשוטו י"ל דשאני סוכה דמחזי כמוסיף משום דאין רגילות לישב בסוכה בתשרי וכמש"כ הטור סי' תרכ"ה, משא"כ מצה דדרך כל השנה וכמ"ש שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה וכו', ואף האידנא שאין רגילות כ"כ מ"מ לא מחזי כמוסיף, די"ל דשאני מצה שהוא מאכל, ואין דרך אדם להניח מאכל שיתסאב מחמת שכבר עבר זמן המצוה אלא אוכל כל המשתתף לו, משום בל תשחית, אבל ישיבת סוכה אין בעזיבתה משום השחתה.

ב. עוי"ל דדוקא סוכה דכל שבעה הוי חובה הלכך לבת"ה הוי כמוסיף, אבל מצה דכל שבעה הוי רק רשות א"כ אין נראה כמוסיף אלא על הרשות שהרי בימות הרשות ג"כ לא חשבינן ליה כמוסיף על ליל ראשון שהרי א"א לו בענין אחר, דאסור בחמץ. אך יתכן דכ"ז בסתמא, אבל במכוין לשם מצות מצה לעולם יש בזה משום בל תוסיף, וצ"ת.

לשמה של מצה האם צריך דיבור

שאלה. עי' במשנ"ב סי' ל"ב ס"ק צ"ה לענין כתיבת תפילין דצריך לאמר בפה דוקא הריני כותב לשם קדושת תפילין ולא סגי במחשבה אפי' בדיעבד, וכ"כ בסימן י"א לענין טויית ציצית ולענין לשמה במצה לא נתבאר, וצ"ב דמשמע בפסחים דף ל"ה, בסוגיא דחלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו פסול ולא יוצא בה יד"ח מצה, עשאן למכור בשוק כשר, ואמרינן בגמ' הטעם דסתם למכור בשוק **דעתו** דאם ישתתף מהם ימכרם לצורך מצה של מצוה, הרי דאעפ"י שלא אמר בפה מפורש לשם מצת מצוה דאם אמר גם בעשאן לעצמו יוצא בה, וע"כ דמדובר בלא אמר רק יש אומדנא דרוצה בכך, ומשמע דסגי במחשבה ולא צריך דבור וצ"ע מ"ש לשמה של מצה מתפילין?

תשובה.

אולי אפ"ל בתפילין יש שימושים נוספים לעיבוד העור, וכן יש מצוות נוספות בפרשיות כגון כתיבת מזוזה, אבל בעשיית מצה ושמירתה שלא תחמיץ, הדבר מוכיח טפי שכוונתו למצת מצוה [או ללחמי תודה ונזיר בזמן שביהמ"ק קיים] ולכן סגי במחשבה, וכע"ד המ"ב סי' ס' סק"י בשם החיי אדם, דכל שמוכח ממעשהו שכוונתו למצוה יוצא ידי חובתו גם למאי דקיי"ל מצוות צריכות כוונה.

לחם עוני.

שאלה. כ' רש"י בפסחים דף לו עמוד א ע"ד הגמ' שמצה נקראת לחם עוני, שעונין עליו דברים - שגומרים עליו את ההלל, ואומרים עליו הגדה. וצ"ע הרי מתי גומרין את ההלל רק לאחר שנאכלו כל הכזיתים ומהו שכתב רש"י שגומרין את ההלל.

תשובה.

אם משום הלשון שגומרין 'עליו', י"ל כעין בכורים דאחר שמביא קורא וכדכתיב וענית ואמרת וגו' והיינו שעונה אחר המצוה, וה"נ עונה אחר המצה וקאי על המצה.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו עובר על מצות הרופאים

שאלה: חולה שהרופאים אמרו לו שאסור לו לאכול מצות שסכנה בשבילו ואכל האם קיים את המצוה או שזה מצוה הבאה בעבירה.

תשובה.

א. בשו"ת מהרי"א אסאד או"ח (ס' קס) כתב דהוי מצוה הבאה בעבירה אולם בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רס) ובמנחת יצחק (ח"ד סי' קב אות ב) כתבו דלא הוי בגדר מצוה הבאה בעבירה כיון דיש כאן רק עבירה ולא מצוה.

ב. גם יש לדון שלא הוי מהב"ע כיוון דאינו עובר איסור בעצם המצווה, אלא בכך שלא חושש לחייו, אמנם יש צד שלכאורה אפשר לומר שכעין זה אמרו בירושלמי (ברכות פרק ב' ה"ט) והביאו הרמ"א בהל' סוכה שכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיט, ועדיין יש לעיין בגדר הדבר והאם מותר לעשותו, ומצאתי בחיי אדם (כלל קמ"ז סעיף ט') שכתב שכשירדין גשמים אסור לברך, אך עכ"ז עדיין לא נתברר אם מעיקר הדין מותר לעשותו, אמנם הכא אפ"ל שודאי אסור לעשותו, כי הרי כתיב "וחי בהם" אשר הוא תנאי בקיום המצוות, וגריע טפי מהדיט, כל זה כתבתי לענ"ד אך אפשר עוד לחלק בזה.

גדר מצה גזולה

שאלה: מי שגזל מים ולש בזה קמח שלו האם המצה נחשבת כמצה גזולה, או שמצה גזולה רק אם גזל הקמח או המצה.

תשובה

א. באגרות משה חלק או"ח (ח"ג סי' סה) עמד על מדוכה זו וכתב דלפ"ד המג"א החידוש בברכה נאמר רק על גזילת חטיטין, אך לא על מים דליתנהו בעין ומ"מ כתב דיתכן לומר שאין לברך דהוי מצוה הבאה בעבירה ועין במה שדן בזה בס' שערי זבולון על הל' פסח.

ב. יש לדון להיתר מצד שינוי מעשה, ויל"ד עוד מצד שהמים התאדו, והמים אין בהם ממש, ולמעשה היום הוא לא אוכל את המצה עם המים ורק שע"י המים נעשה המצה.

עבד כנעני באכילת מצה

שאלה. צ"ע איך עבד כנעני מקיים מצוות אכילת מצה הרי בעינין לכם, ולשיטות הללו שאין קנין לעבד בלי רבו גם כשא"ל ע"מ שאין לרברך רשות להשתמש בו.

תשובה.

כן העיר במנ"ח מצוה י' אות כ"ד, ות"י די"ל באופן דמקנה ע"מ שאין לרבו רשות בו, ולמ"ד דלא מהני כן, י"ל דמקנה לו ע"מ שיאכלנו בלבד, עי"ש (וע"ע שלמי תודה סוכות סי' נ"ג).

י"ל לפמ"ש"כ בביאור הלכה (סי' תנב ס"ד) בשיטת הריטב"א דאף בגזל מצה יש שינוי מעשה כיון דלעיסה קנייה בשינוי מעשה והמצוה מתקיימת אח"כ בבליעת המצוה, וא"כ גם העבד זכה בו בשעת לעיסה.

מצוה לאכול הרבה מצות בליל הסדר

שאלה. בגמ' פסחים קז ע"ב רבא הוי שתי חמרא בער"פ כי היכי דנגרריה לליבא וניכול מצה טפי, וצ"ע מה העניין שיאכל מצה טפי הרי כבר קיים המצוה בכזית אחד, ואין לומר שהכונה היא כמו

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

שיטת הגר"א שכל כזית הוא מצוה, דא"כ כל הפסח יהיה לו חיוב לשתות יין שייגרר לאכול הרבה מצות וזה לא מצינו, וא"כ מה העניין שיאכל טפי בליל הפסח וצ"ע.

תשובה.

לפי דעת מהר"ל מפראג (גבורות ה' פ' מח) יש מצוה בליל הסדר בכל כזית מצוה, והו"ד בב"ח ובט"ז סימן תעב.

תשובה א': כתב בספר הר צבי (או"ח א' סימן ב') דמכאן מוכח דכשאוכל יותר מכשיעור, גם התוספת נכנסת בכלל השיעור, ואף בה מתקיים המצות עשה דאכילת מצוה. [יעו"ש שרצה לבאר באופ"א וז"ל: "אולם אחרי העיון יש לפקפק בהוכחה זו, דהא בריש ערבי פסחים תנן 'ערב פסח סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך', ופירש"י, 'כדי שיאכל מצוה של מצוה לתיאבון משום הידור מצוה'. ומכיון דבמצות עשה דאכילה יש הידור לאכול לתיאבון, א"כ י"ל דלא נתכוין רבא לאכול הרבה אלא רצה לקיים מצות אכילת הכזית בהידור, ומדויק מאד לשון הגמרא 'כי היכי דנגרריה לליביה דניכול מצוה טפי', כלומר לא שיאכל טפי אלא דנגרריה לליביה טפי ויאכל הכזית בתיאבון. אך בברכות (דף לה ע"ב) יש קצת שינוי לשון, דבפסחים הגירסא 'דניכול' אפשר לפרש דרצה דנגרריה ליביה שיהיה לו תיאבון לאכול הרבה אבל לא שיאכל באמת הרבה רק שיהא תאב הרבה, אבל בברכות גרסין וניכול מצוה טפי, משמע דרצה שיאכל טפי, ומזה יש משמעות דאכילת יותר מכשיעור נעשה חלק מגוף המצוה].

תשובה ב': י"ל שאינו מצד חיוב אכילת מצוה, אלא מצד המצוה והענין שיש באכילת המצוה, וכפי שמובא על הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין, שאף שהיה מסתגף וממעט באכילה במשך ימות השנה, בליל הפסח היה אוכל הרבה מצוה, והיה אומר שלועסים יציאת מצרים, וכדאיתא בזה"ק בפ' תצוה, שמצוה היא 'מיכלא דאסוותא'.

נ"פ לכאו' דאה"נ דנוכל לומר דלא מוכח בזה כהגר"א, אלא דרך פשרה, דאמנם אין מצוה בכל כזית כזית ככוליה פסח, אבל מיהא בליל פסח דהוא חובה, מ"מ כיון דכתיב 'בערב תאכלו מצות', בזה ס"ל לרבא דיש מצוה בכל כזית וכזית שאוכל אף לאחר כזית דחובה, וכן מטו בשם האבני נזר (ול"ע בפנים), ויש שדייקו כן מל' הרמב"ם פ"ו ה"א מחו"מ יעו"ש.

שו"ר כן להנצי"ב בהגדה שלו (אמרי שפר), ובמקראי קודש להגרצ"פ הביא ראיה לזה מדברי רבא הנ"ל, ואמנם דחה שם ראיה זו, ופירש הגמ' כדלהלן.

ב. אך יל"פ עוד, דאין הענין באכילה יתירה על המצוה, אלא שיהא הכזית שאוכל חביב עליו כדי שתהא גוף המצוה חביבה עליו, וזהו לשון 'וניכול מצוה טפי' פי' בחביבות יותר, אבל לאו דוקא שיאכל יותר מן המחוייב (ועי' מועדים וזמנים, חג הפסח סי' רמ"א ד"ה והגאון בעל אבנ"ז).

חשש שמא יעבירונו במצות מצוה ביו"ט ראשון של פסח שחל בשבת.

שאלה. (יח) בַּרְאשֵׁן בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבֹת תַּאֲכִלּוּ מִצֵּת, הנה כ' רש"י ריש פרק לולב וערבה על מ"ש בש"ס שיו"ט ראשון שחל בשבת חז"ל בטלו למצוה דד' מינים, שמא יעבירונו ארבע אמות ברה"ר וכו' לילך אצל בקי ללמוד ברכתו או נענועו עכ"ל וא"כ צ"ע מדוע חז"ל לא גזרו ביום טוב א' של פסח שחל בשבת שלא יאכלו כזית מצוה - גזירה שמא יעבירונו ד' אמות ברה"ר, שילך ללמוד ברכתו או שיעורו.

תשובה.

מטו בשם הגרצ"פ פרנק זצ"ל, שאפשר לומר דלגבי לולב זמנו של המצוה הוא בבוקר מנץ החמה ויש לו שהות של זמן להתלמד כל הלילה בזה חיישינן משא"כ במצוה שזמן המצוה הוא תיכף בצאת הכוכבים אם היה צריך להתלמד הוא לא ידחה את הלימוד ללילה.

– י"ל דשאני ד' מינים ממצוה. להיות והמברך על מאכל או מצוה צריך לאחוז את הדבר שמברך עליו בימינו. והאחיזה צריכה להיות באופן שלא תתקיים המצוה לפני הברכה. לכן בנטילת ד' מינים אשר המצוה היא עצם

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

הנטילה, יש חשש שיעבירונו ד' אמות ברשות הרבים, כדי ללכת ללמוד מהחכם כיצד לאחוז את ארבעת המינים באופן שלא יצא ידי חובה בעצם הנטילה כבר לפני הברכה. משא"כ במצה הרי אין הנטילה עצם המצוה, אלא אכילת הכזית מצה, ממילא בזה אין חשש שיעבירונו ד' אמות ברשות הרבים, מפני שאין מה ללמוד בצורת האחיזה. – ועצם הדבר מה שצריך לאחוז את הדבר בשעת הברכה, וכן מה שצריך לאחוז ביד ימין, הרי הוא יודע מהמצוות שמקיים במשך כל השנה, לכן אין חשש, ולכן לא גזרו.

– וגם בגלל לימוד ברכתו אין חשש שיעבירונו ד' אמות. דדוקא בד' המינים יש בזה חשש, כי דוקא בד' המינים יש חשש זה, כי צריך להראות לו בעצם הברכה כיצד לאחוז את הד' מינים, כגון האם הלולב צריך להיות עם שדרתו כלפיו או להיפך. וכן האם הדס בימין וערבה בשמאל או להיפך. וכמה הדסים וכמה ערבות וכדומה. משא"כ באכילת מצה אין צריך לכל זה.

– וגם בגלל לימוד שיעורו אין חשש שיעבירונו ד' אמות ברשות הרבים. דהרי אין צריך אלא לדעת שיש בו שיעור כזית, וזאת הרי יודע כבר ממה שאוכל במשך כל השנה, ואין צריך לזה תלמוד מיוחד.

לחם עוני כל השבעת ימים לפי הגר"א.

שאלה. (יב-טו) שְׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ, הנה שיטת הגר"א היא דאיכא קיום מצוה באכילת מצה כל ז' ימי הפסח, והנה בשיטת הגר"א דאיכא קיום מצוה כל ז' ימים לכאורה מוכח מגמ' פסחים לו א דדינא דלחם עוני הוי רק בלילה הראשון דהא אמרינן שם יומא קמא לא תלושו לי בדוקטא מכאן ואילך לוושו לי מדוקטא, וצ"ע דבפסו' בפר' ראה טז ג כתיב שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני ומשמע דאיכא דין לחם עוני כל הז' ימים ולא רק בלילה הראשון וצ"ב

תמיהה בדברי היונתן בן עוזיאל

שאלה. [יב יח] בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחודש בערב, וכתב ביונתן בן עוזיאל שם וברמשא דחמסר תיכלון פטירי עד יומא דעשרין וחד לירחא ברמשא דעשרין ותריי תיכלון חמיע, ופירושו בליל חמשה עשר לחודש תאכלו מצות עד עשרים ואחד לחודש ובליל עשרים ושנים לחודש תאכלו לחם, ולכאורה אינו מובן כלל מה הוא בא לומר בהאי סיפא שבעשרים ותרי מותר להם לאכול חמץ, הרי פשיטא שבכלות זמן איסור חמץ מותר להם לאכול חמץ.

תשובה:

כתב בעל ה"תורה תמימה" (שמות פרק יב הערה קסח) על דברי התרגום יונתן הללו: "תוספת דברים אלו (של התרגום יונתן) מכוונת למה שנהגו גדולים מיוחדים לטעום חמץ בכניסת ליל מוצאי פסח, [וכ"כ במעשה רב להגר"א, שהיה מבדיל במוצאי הפסח על כוס שֶׁכָּר של חמץ], ואולי באמת סמכו על התרגום יונתן, והוא גם הוא (הגר"א) כוון למנהג זה. והטעם, כדי לעשות היכר בין זמן האסור לזמן המותר בחמץ, וכמו כשיוצאין מן הסוכה לבית עושין איזה היכר בהכשר הסוכה, להורות ולהראות שפטורין ממנה, כמבואר באו"ח (סי' תרס"ו)".

פקדון שמירתו בליל פסח כיצד?

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

שאלה: אדם שקיבל פקדון בער"פ ולא נעל את ביתו בליל פסח, וגנבו את הפקדון, האם יכול לפטור את עצמו בטענה שכיון שליל שימורים, מדינא מותר לו להימנע מלנעול את הדלת ואין זו פשיעה.

תשובה.

א. בספר וישמע משה כתב בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאין זה פוטר, שרק בשביל עצמו יכול לסמוך ע"כ ולא לגבי ממון אחרים.

אמנם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב לי: **קצת צריך לסגור.** (ומשמע מדבריו שבאמת אילו סגר קצת והגנב גנב יהא פטור).

ב. עי' מג"א סוף סימן תפ"א דבמקום דשכיח הזיקא אין סומכין על הנס. וא"ל דכמו כן אם אינו שומר כמו שצריך סתם מקום הוי כמקום דשכיח הזיקא דהרי פירצה קוראה לגנב ויתחייב אם פשע .

מדוע בן לא צריך להסב אצל אביו

שאלה: קי"ל בן אצל אביו חייב בהסיבה (סי' תעב ב) ומבואר שהוא מפני דמסתמא האב מוחל לבנו, ומשמע דאם האב אינו מוחל אסור לו לבן להסב. וקשה מ"ש מצות הסיבה מכל המצוות, דהרי כיבוד או"א נדחה מפני כל המצוות שבתורה, ואפי' מפני מצוה דרבנן, וה"נ שידחה כיבוד או"א מפני מצות הסיבה, ויתחייב הבן בהסיבה. ואם נאמר דהסיבה שאני משום דיש בזה בזיון לאב כשבנו מיסב עמו ג"כ, א"כ מה יועיל שהאב ימחול, דמבואר בשו"ת הריב"ש סי' רכ בשם הראב"ד דהאב יכול רק למחול על כבודו, אבל על דברים שגורמים לו בזיון הוא אינו יכול למחול.

תשובה.

א. הק' כן בקובץ הערות (סי' י"ז סק"ב) ויש לישב דכיון שדרך האב למחול על כבודו לענין הסיבת בנו אי"ז בזיון, אבל אילו לא היה כן ולא היה דרכו למחול הרי אי"ז דרך חירות לישב כך בפני אביו, ואי"ז בגדר דחיה אלא שאי"ז דרך חירות, כאשה בפני בעלה שאי"ז בגדר דחיה.

ומה שנקטתם שאם האב אינו מוחל על כבודו לא יסב, הנה ד"ז אינו פשוט כ"כ דיעי' בחק יעקב (סי' תע"ב סק"ט) דאף אם יאמר האב בפ' שאינו מוחל אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם, (ודלא כהב"ח שכ' דאסור להסב אא"כ נתן לו אביו רשות), ועי' בנצי"ב בהעמק שאלה (שאילתא ע"ז) שהעלה דכיון שדרך אב למחול על כבודו בשביל בנו, כופין את האב למחול לבנו כדי שיקיים מצות הסיבה.

ב. לענ"ד נראה דאינו משום בזיון אבל מ"מ אינו נדחה כיבוד או"א מפני מצווה זו דאינו חיוב מדרבנן אלא להגדול שיכול להרגיש בחירות משא"כ לשאר אינו כבוד שיעשו אופן של חירות בפני אביהם או רבם.

ג. הרה"ג ר' חיים ליב פרצוביץ שליט"א כתב, לענ"ד השאלה מעיקרא ליתא, דכל גדר ההסיבה הרי הוא משום דרך חירות, וכאשר אביו אינו מניחו להסב א"כ מיד פקע הדרך חירות, וא"כ אביו אינו אומר לו כלל לעבור על שום מצוה, אלא שע"י ציוויו פקע הדרך חירות ותו אינו מחויב במצות הסיבה.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו עניני המכות ויציאת מצרים

מכת ארבה-נקראת מכת מות.

שאלה. ויסר מעלי רק את המות הזה: הנה מהלשון 'רק' משמע שבא למעט, אכין ורקין מיעוטיין, שרק את זה מבקש ממנו צ"ע את מה זה בא למעט. ועוד צ"ע מדוע מכת הארבה היתה נקראת מות.
תשובות:

א. במדרש שכל טוב כתב וז"ל רק את המות הזה. הארבה הזה אוכל ואינו נהנה, היה נופל על פני המצרי והיה מנקר את עיניו ואוכלן; ומעתה מובן היטב למה קרו לזה מות דהרי סומא חשוב כמות והמכה הזו הפכה אותם לעורים.

ב. כתב ברבינו בחיי כאן, רק את המות הזה. למדך שהיו בני אדם מתים במכת הארבה כשם שהיו מתים במכת הברד, ואולי היה הארבה מסמא את עיניהם כענין הצרעה בזמן יהושע. או יאמר "את המות הזה", לפי שכל פירות האדמה נשתדפו בברד ואחר כך בא הארבה לכלות מה שהשאיר הברד, ואחר שתי מכות אלה לא נשתיירה מחיה לבני אדם בארץ, והנה זה להם מות. והזכיר לשון "רק", לפי שפעמים רבות אירע לפרעה שהיה מחלה פני משה להעתיר על המכה ובסור המכה היה חוזר בו ומכביד את לבו, על כן יאמר עתה איני שואל ממך שתעתיר לעולם כשבילי רק שתעתיר הפעם הזאת בלבד להסיר ממני המות הזה, וזה טעם "רק" למעט פעמים אחרות.

ג. ובכלי יקר תירץ את שתי השאלות באופן אחר, וז"ל: "מה שאמר 'ויסר מעלי רק את המות הזה', יש אומרים שביקש שלא יסיר כי אם החיים, כי המה מזיקים וממיתים, אבל לא המלוחים שכבר מתו כי אינן ממיתים ומזיקים. והקב"ה לא נעתר לו בזה, ושלח אף המלוחים".

ד. לכאן המוות שבא על ידי הארבה שאכל להם את הכל, ואם כן מה יאכלו מעתה, אבל את הארבה לאכילה הוא מאד רצה, לכן אמר 'רק את המוות' את החלק של המוות הוא מוותר, אבל שהם ישארו ויהיה להם מה לאכול, וכידוע מחז"ל שלא נתקבלה בקשתו אלא אף מה שמלחו כבר נעלם מהם, ונשארו קרחים לגמרי.
י"ל דבא למעט, דיותר לא יעכב את בני ישראל, ולא יצטרך יותר לבקש על נפשו. ובס"ד נראה דכוונתי בזה לדברי ראשונים ז"ל. דז"ל האב"ע ז"ל שכתב, "וטעם אך הפעם כי לא אחטא עוד למרוד פי ד', וכו'", ע"כ. וז"ל ה

עוד י"ל עפ"י מה דאיתא בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרשת בא פ"י סי' י"ז, "ויסר מעלי רק את המות הזה. בישרו פיו על מכת בכורות", ע"כ. דהיינו שמשמים הכניסו בפי פרעה שיאמר "ויסר מעלי רק את המות הזה", לרמזו שיגיע אליו עוד מות, והיא מכת בכורות.

עוד י"ל כמש"כ הגאון אלשיך ז"ל כאן לפי מה שכתב למעלה (פסוק ה), שאמר לו משה שאחר שיאכל את כל אשר השאיר הברד אמר לו ומלאו בתך כו', וזה קשה מחנק, כי כרובם כן מחניקים אותם ולא ימצאו מנוחה. והנה גזר עלינו מיתת רעב על ידי הארבה, וזאת היתה עיקר הכונה.

עוד י"ל כמש"כ הרש"ר הירש ז"ל שם, דבהשמדת עושר הפרי המצרי רואה עתה פרעה את חורבנה הגמור של מצרים. אם יישאר הארבה ויטיל את זחליו על הארץ, יהיה גם יבול העתיד בסכנת כליון, ע"כ. דהיינו דאם יכלו הארבה את היבול, לא יהיה במצרים מה לאכול, וממילא יביא הדבר מוות על המצרים

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

ומה שמכת הארבה נקראת מות, י"ל עפ"י מה דאיתא באוצר המדרשים (אייזנשטיין) שלשה וארבעה עמוד 541, "שלשה עשר. (ס"ד) ר' נחמיה אומר י"ג דברים נאמרו בארבה, פיו סתום שאלמלא הוא פתוח אין כל בריה יכולה לעמוד לפניו, ריקו/ריחו/ממית ומבאיש שנאמר ויסר מעלי המות הזה (שמות י'), שניו ברזל שנאמר שניו שני אריה (יואל א'), ולא עוד אלא הברזל קוצץ ומעלה חליפין והם קוצצין ואין מעלין חליפין, שנאמר כי גוי עלה על ארצי. קרניו דומין לקרן השור, כנפיו דומין לכנפי נשר, כפיו דומות לאריה, עיניו דומות לעגל, צוארו דומה לצואר הסוס, לבו דומה ללב אדם, גבו דומה לגב הדג, זנבו דומה לזנב הנחש, ירכותיו דומות לירכתי הגמל, שוקיו דומות למשור (מגרה), לבוש שריון וכתוב חי"ת על לבו מפני שהוא חילו של מקום שנאמר חילי הגדול (יואל ב'), ע"כ. הרי דמבואר שהארבה היה ממית, לכן קראו פרעה, מות.

עוד י"ל עפ"י הפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) הנ"ל בשמות פרשת בא פ"י סי' י"ז, "ויסר מעלי רק את המות הזה. בישרו פיו על מכת בכורות", ע"כ. דהיינו שמשמים הכניסו בפי פרעה שיקרא לארבה מות, כי רמזו לו שיגיע אליו עוד מות, והיא מכת בכורות.

עוד י"ל כמש"כ הרבינו בחיי ז"ל "למדך שהיו בני אדם מתים במכת הארבה כשם שהיו מתים במכת הברד, ואולי היה הארבה מסמא את עיניהם כענין הצרעה בזמן יהושע.

עוד י"ל עפ"י מש"כ שם עוד הרבינו בחיי ז"ל, "או יאמר "את המות הזה", לפי שכל פירות האדמה נשתדפו בברד ואחר כך בא הארבה לכלות מה שהשאיר הברד, ואחר שתי מכות אלה לא נשתירה מחיה לבני אדם בארץ, והנה זה להם מות", ע"כ.

עוד י"ל עפ"י מש"כ בדרך שיחה להגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א פ' בא, דבחז"ל איתא שהארבה סימא את עיניהם, [כן הוא במדרש שכל טוב (בובר) שמות פרשת בא פרק י' סי' י"ז] וסומא הרי חשוב כמות, לכן צעק פרעה שיסור ממנה המות הזה אצל ארבה.

עוד י"ל עפ"י מש"כ הבעל הטורים כאן, וז"ל "ויסר. ג' במסורה. ויסר מעלי רק את המות הזה. ויסר הצפרדעים (לעיל ח ד). ויסר מעלינו את הנחש (במדבר כא ז). מלמד שעם הצפרדעים ועם הארבה היו נחשים ממיתים בהם. על כן אמר ויסר מעלי רק את המות הזה", ע"כ.

עוד י"ל כמש"כ הגאון אלשיך ז"ל כאן הנ"ל לפי מה שכתב למעלה (פסוק ה), שאמר לו משה שאחר שיאכל את כל אשר השאיר הברד אמר לו ומלאו בתיך כו', וזה קשה מחנק, כי כרובם כן מחניקים אותם ולא ימצאו מנוחה. והנה גזר עלינו מיתת רעב על ידי הארבה, וזאת היתה עיקר הכונה. ועל זה הוסיף הגאון אלשיך ז"ל, והנה עתה מיתתה אחרת שהבתים מלאים עד אפס מקום ומחניקים אותנו. וזהו אומרו ויסר מעלי ממש רק את המות הזה, כי לא זו היתה עיקר הכונה להמיתנו בשתי מיתות כאחת, ע"כ.

עוד י"ל כביאור הנוסף שכתב הגאון אלשיך ז"ל, דכיוון באומרו ויסר מעלי רק כו'. כי הרי מבואר בחז"ל (שמות רבה יג ו) שמלחו מהארבה כדי לאכול אותם. וזה כוונתו ויסר מעלי כו', כלומר, אלו שמצירים אותי, אך לא אשר אינם מזיקים. וזה מיעט הרק, כלומר, רק את המות אך לא את המחיה, שהם המלוחים, ע"כ.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

וכעין זה תירץ בכלי יקר כאן, [אך מעט בשינוי] בשם יש אומרים, שביקש שלא יסיר כי אם החיים כי המה מזיקים וממיתים אבל לא המלוחים שכבר מתו כי אינן ממיתים ומזיקים.

מכת חושך

שאלה. שמות י כ"ג לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל הי' אור במושבותם. 1. וצ"ע ביטוי זה דמושבותם שלא הוזכר בשאר המכות, והיה צ"ל בבני ישראל לבד, או בארץ גושן כמוש"כ בשאר מכות. 2. עוד קשה שהרי לא רק במושבותם היה להם אור אלא גם בבתייהם של מצרים היה אור לבני ישראל וכמוש"כ רש"י בפסו' כ"ג שהם חיפשו בבתי המצרים. 3. גם קשה מש"כ רש"י בפסו' כ"ב ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצין לצאת וגו' עיי"ש, וצ"ע מה קשה לו לרש"י רק על מכת חושך למה הביא אותה עליהן, ומ"ש משאר מכות שלא פירש"י טעם מיוחד על מכות אלו. ואמנם איתא במדרשים טעם על כל מכה ומכה אבל לא הביאם רש"י בשאר המקומות אלא רק כאן ומדוע.

תשובות:

א. [1-2 נראה לתרץ על שני ההערות למה כתיב היה אור במושבותם ולא רק היה אור בגושן או בישראל. וכן על הערה שני' דלכאורה לא היה אור רק במושבותם אלא ה"ה בבית המצרים כמבואר ברש"י, נראה לציין לדברי המדרש רבה שכתב "הדא הוא דכתיב ולכל בני ישראל הי' אור במושבותם, בארץ גושן לא נאמר אלא במושבותם, שכל מקום שהי' יהודי נכנס הי' אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות". ונמצא דחידא מתורצת בחבירתה. 3- ראינו בספר ושלל לא יחסר שהביא תירוץ, דכל המכות היו שיהא ניכר החילוק בין המצרים וכלל ישראל, דבבני ישראל לא היה המכה, דעיי"ז היה ניכר דלא היה דבר טבעי. ומשו"ה היה קשה ליה לרש"י דלמה הביא עליהם מכת חשך, הרי לא יכלו לראות האם מכה זה הוי בבני ישראל ג"כ או לא. וע"ז יישב דבני ישראל חיפשו בבתי המצרים בשעת מכת חושך, וכשיצאו ממצרים ורצו לשאול כליהם מהם, ואמרו להם ראינו אותם במקום פלוני, אז נוכחו המצרים לדעת שאמנם בישראל לא שלט החושך, ע"ש ביתר אריכות.

ב. [1-2 מיושב ע"פ דברי הכתב והקבלה שפירש דאדרבה תיבת "במושבותם" קאי על המצרים, שלכל בני' היה אור גם במושבותם של המצרים.

ג. [שאלה 1 2 הא בהא תליא וכדביאר בספר רבינו בחיי שהכונה במושבותם היכן שרק ישבו היהודים דהיינו אף כשהיו בתוך בתי המצרים היה להם אור ונמצא שמיושב שלכן יש כאן שינוי הלשון כיון שהכונה בכל מקום שיושבים דהיינו שמתעכבים מלשון בסוכות תשבו שבעת ימים ששיבה כונה התעכבות ולכן לא כתוב בארץ גושן שהיה בכל מצרים אור ליהודים.

ד. [עיי' בספר הכתב והקבלה שכתב דהא דכתיב במושבתם אין הכוונה על ארץ גושן אלא שהוא שוב על המצריים, להורות שלא היה חושך על הארץ אלא המצרי יושב באפלה, ועליו ועל כסאו היה אור ולכן היה אור לבני ישראל במושבתם של המצריים וכן משמע מפירוש הרשב"ם שכתב שהיה אור לבני ישראל אפילו שהוא יושב אצל בית המצרי והיינו דמושבתם קאי על המצריים, ויש להוסיף מש"כ הרמב"ן שאיד עב מאוד ירד מן השמים וכסה את עין המצרים, אבל כאמת לא היה שנוי מסדר העולם. וממילא מיושב קושיה א דביטוי זה נאמר רק במכת חושך כיון דקאי על המצריים ומיושב קושיה ב דמושבתם קאי רק על המצריים. והא דהקשה רש"י ולמה הביא עליהם חשך רק במכת חושך ולא בשאר מכות י"ל דקשה ליה לרש"י שהרי יש הבטחה מהקב"ה שלא ישתנו סדרי הבריאה כמו דכתיב בפרשת נח יום ולילה לא ישובו ולכן תירץ רש"י

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

דהסיבה שהביא חושך מאחר שזה היה לטובת עם ישראל. ולפ"ד לעיל מיושב נמי שאכן רק היה חושך במושבתם של המצרים ולא היה שינוי מסדר הבריאה וא"ש.

ה. [1.2 י"ל שבאמת לא היה אור לישראל רק בגושן, וזה שחיפשו ישראל כלים וכו' אצל המצרים היה בחושך אלא שישראל יכלו לממשמש, משא"כ המצרים לא קמו איש תחתם שלא יכלו לזוז כמו"ש, וא"כ מיושב הכל שרק במושבותם היה אור לישראל משא"כ בשאר מכות היכן שהיה ישראל לא היה לו המכה.

3. י"ל שבעצם כבר היה מכת חושך במכת ארבה כמו"ש ולא יכל לראות, שהם כיסו את השמש וא"כ קשה הרי כבר קיבלו המצרים את העונש של מידה כנגד מידה במכת חושך ג"כ, לכן כתב רש"י שצריך לעשות חושך שוב כדי שיכולו לקבור את ישראל.

ביאור דברי רש"י בפס' וישאלו איש מאת רעהו

שאלה. (פרק יב פסוק לה) ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת וכ' רש"י כדבר משה - שאמר להם במצרים (לעיל יא ב) וישאלו איש מאת רעהו: וצ"ע מה רש"י הוסיף בזה על הכתוב בפסוק כאן, הרי דבר זה ממש מפורש בתורה.

תשובה.

הגר"א (קול אליהו, פרשת משפטים) מבאר לפי זה מה שנאמר (שמות יב, לה - לו), 'ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וגו'', ופירש רש"י, 'כדבר משה שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו', ויש לדקדק הלא מפורש זה ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף, ומה חידש רש"י בזה.

אלא יש לבאר, דהנה מובא כאן בגמרא, דשור של ישראל שנגח שור של כנעני פטור, והטעם דכתיב 'כי יגח שור איש את שור רעהו', ולא של כנעני, מעתה יש לומר, דהוקשה לרש"י, איך נאמר לעיל (שם יא, ב), 'דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו'', דהיינו מהמצריים, הרי מצרי איננו בכלל רעהו, ועוד קשה, הלא שם כתיב 'דבר נא' ופירש רש"י (שם), 'אין נא אלא לשון בקשה', וצריך להבין, למה היה צריך לבקש לרכוש למו הון ושלל רב.

ויש לומר, דלא היה ביכולתם לעשות כזאת, אם לא אשר מקודם יכופו את יצרם לעשות חסד איש עם רעהו ואזי עולם חסד יבנה, וישפיעו מדת החסד בעולם, גם על המצריים, ועל ידי זה ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים וגו', ולפי זה מה שנאמר 'רעהו' הכוונה לישראל, ושפיר שייך בזה לשון בקשה. לפי זה מיושבים היטב דברי רש"י, דכתיב 'ובני ישראל עשו כדבר משה' במה שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו, דהיינו כי בני ישראל עשו חסד זה לזה על ידי שאלה, ועל ידי זה 'ישאלו ממצרים כלי כסף וגו' וה' נתן חן העם בעיני מצרים וישאלום'.

שאלת השמלות

שאלה. [יב לה] ובני ישראל עשו כדבר משה, וישאלו וגו' ושמלות. וברש"י שם ביאר ושמלת - אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב, והמאוחר בפסוק חשוב, צ"ע מדוע שמלות אלו כ"כ היו חשובות אצלם יותר מפילוסוף וזהוהב, ובפרט צ"ע מה היה להם לעשות בשמלות של המצרים,

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

והרי אדרבה איתא במדרשים שמעלתם היה שלא שינו את לבושם, וכ"ה בפסיקתא בפ' וארא שלא חילפו שמלותם, א"כ מה היה להם לעשות עם השמלות של המצריים.

תשובה:

מה שהשמלות היו חשובות יותר מהכסף והזהב, יש לבאר בשני אופנים:
(א') כלי כסף וכלי זהב אמנם יקרים יותר משמלות, אבל שמלות חשובים יותר מכלי כסף וזהב, כי בגדים הם צורך מוכרח לאדם, ובפרט למי שיוצא למדבר, שא"א שם להשיג בגדים. משא"כ כלי כסף וכלי זהב אינם חשובים כ"כ, שהרי אפשר להסתדר היטב גם עם כלים פשוטים.
(ב') בשפתי חכמים פירש, שכונת רש"י אינה לישראל, אלא למצרים, שלמצרים היו חשובים השמלות שנתנו לישראל יותר מכלי כסף זהב שנתנו להם. והטעם, לפי שישראל היו מובדלים מהמצרים בלבושם, ולפיכך כשהיה המצרי משאיל הבגד לישראל, היה יודע בודאי שלא יחזיר לו, לפי שישנה הבגד, ואפילו הכי השאילו. אבל כלי כסף וכלי זהב לא היה קשה להם להשאילם, לפי שהיו סבורים שיחזירו להם.
ובזה תתורץ גם השאלה, מה היה לישראל לעשות עם הבגדים ששאלו ממצרים, והרי ישראל היו שונים בלבושם מהמצרים. אלא די"ל, כפי שהבאנו מהשפתי חכמים, שישראל לא לבשו את השמלות שלקחו שממצרים כמות שהן, אלא שינו אותן ורק אח"כ לבשו.
ועוד י"ל, שישראל לקחו ממצרים רק שמלות כאלו שהיה גם מנהג ישראל ללבשן, ולא לקחו מהם בגדים שהיו מיוחדים בצורתם רק למצרים.
י"ל דאדרבא הוא. דהנה עד כעת לא לבשו בגדים כבגדי המצרים, כדי להיבדל מהם בכל מה שאפשר, גם בלבוש. וזה כדי שלא יתערבו אתם. אבל כעת שהם עומדים לצאת ממצרים, והמצרים עומדים להיכחד, וכבר אין חשש זה. ממילא הותר להם כר ללבוש בגדים אלו. ולכן שמחו, שלאחר מאתיים ועשר שנים שלא לבשו בגדים כאלו, הותר להם הדבר.

עוד י"ל כמש"כ הכתב סופר "נ"ל שהשאילו השמלות לשם מצוה כדי לשנות מבגדי חול לשבת, ולכן היה חביב להם מן הכסף והזהב שחבבו שיורי מצות ונשאו על כתפיהם", עכ"ל. וכבר קדמו החזקוני שמות (ג כב) שכתב, "כלי כסף וכלי זהב ושמלת לכבוד החג שתחוגו לי במדבר", ע"כ.

עוד י"ל עפ"י מה דאיתא בכראשית רבה פרשת חיי שרה פרשה ס' י"א. "ויוצא העבד כלי כסף, ר' הונא אמר קונבי רבנן אמרי קליות ואגוזים, וקליות היו חביבין מכל, אלא ללמדך שאם יוצא אדם לדרך ואין אצטרכי עמו מסתגף הוא, ודכוותה (שמות ג) ושאלה אשה משכנתה וגו' ושמלות היו חביבות מן הכל אלא ללמדך שאם יצא אדם לדרך ואין כסותו עמו מסתגף, ודכוותה (עזרא א) וכל סביבותיהן חזקו בידיהם וגו'", ע"כ. וכעין זה הוא בשמות רבה פרשת שמות פרשה ג' י"א, "ושאלה אשה משכנתה [ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת] (שמות ג)". מלמד שהשמלות חביבות עליהם מן הכל. בזמן שאדם יוצא לדרך, אם אין עליו שמלה הוא מתכסף. וביאור הדבר נראה פשוט. דהרי עד כעת עבדו בחומר ולבנים, וודאי שנקרעו בגדיהם במשך הזמן, ובלו. א"כ כעת שהיתה להם הזדמנות להשתמש בבגדים נאותים, ודאי היתה שמחתם גדולה.

עוד י"ל דצורך השמלות היה להם כמש"כ הבעל הטורים בשמות (ג כב), "ושמלת. ב' במסורה. כלי כסף וכלי זהב ושמלת. וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת (להלן יב לה). לומר לך שכל כלי הכסף והזהב לקחו, אבל שמלות לא לקחו אלא כל אחד ב' שמלות, אחד לצרור בו הבצק דכתיב משארותם צרורות בשמלתם (שם)

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

שם לד) ואחד למלבוש, והיא הספיקה להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך (דברים ח ד), "ע"כ. ויעוי"ש בכלי יקר.

עוד י"ל, דהנה בתרגום יונתן כאן בשמות (יב לה) כתב, "ובני ישראל עבדו כפתגמא דמשה ושיילו מן מצראי מנין דכסף ומנין דדהב", ע"כ. הרי דהשמיט "שמלות". ואולי י"ל דהתיב"ע מבאר דתיבות "כלי" כסף, ו"כלי" זהב, מתייחס לשמלות. דהיינו ששאלו כלי כסף וכלי זהב כדי לאחסן בהם את השמלות. ולכן לא הביא תיבת שמלות. כי באמת לא שאלו שמלות, אלא רק כלים לאחסן בהם את השמלות. – אבל לכאורה זה דוחק בשמות (ג כב) על הכתוב "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמלתם על בניכם ועל בנתיכם ונצלתם את מצרים", תרגם בתרגום יונתן "ותשאל אתתא מן שבבתא ומן קריבת כותלי ביתה מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ותעטרון על בניכון ועל בנתיכון ותרוקינון ית מצראי", ע"כ. הרי שתרגם את "שמלות" כפשוטו.

מי לא צריך להתענות תענית בכורים.

שאלה. כתב בשבות יעקב ח"א סי' י"ז מי שנולד לו בן בכור בליל י"ד אם נולד קודם חצות לילה חייב האב להתענות עבורו אבל אחר חצות לילה אינו מתענה כיון שהתענית הוא זכר להצלת בכורי ישראל ועל אלו שנולדו אחר חצות לא היתה הגזרה אף בבכורי מצרים, ולכא"ו צ"ע על סברתו דמה בכך שנולד אחר חצות של ליל ער"פ כיון דמכת בכורים היתה בליל פסח, אם כן גם על שכיוצא בזה שנולד אחר חצות ליל י"ד היתה הגזרה אלא שמקדימין התענית ביום אחד דא"א להתענות ביום טוב וצ"ע.

תשובה: קושיא זו הקשה הברכי יוסף והביאו השערי תשובה בסי' ת"ע. אמנם כשמדייקים לשונו של השבות יעקב שם נראה דכיון בדבריו ליישב זה, וז"ל 'ואנן מתענין בי"ד כאלו בו ביום היה המכה אף על פי שנעש' בט"ו בו ע"כ על אביו להתענו' זכר לנס שניצולו בכורי ישראל משא"כ בנול' אחר חצו' הלילה דודאי על אלו לא הית' חל הגזרה אף בבכורי מצרים', והיינו שסברתו שמכיון שאי אפשר לצום בט"ו ומקדימים לי"ד הרי שחז"ל הקדימו לי"ד עם כל התנאים של ט"ו כאילו בו ביום היתה המכה ומכיון שלדעתו בליל ט"ו אחר חצות מי שנולד לא היה בכלל הגזירה א"כ הוא הדין בליל י"ד אחר חצות כאילו בו ביום היתה המכה.

קריאת פרעה במכת חושך

שאלה. צ"ע שהנה מצינו במכת חושך (י-כד) וַיִּקְרָא פְּרָעָה אֶל מִשֶּׁה, ומדוע קרא רק למשה, ובכל המכות מצינו שקרא למשה ואהרן, וא"כ למה במכת חושך קרא רק למשה.

תשובה.

כתב הכלי יקר ויקרא פרעה אל משה. אף על פי שבכל המכות קרא למשה ולאהרן מכל מקום לא קרא עכשיו כי אם את משה, כי ידע שכאשר נולד משה נתמלא כל הבית אורה וחשב שאולי זה היה סימן על העתיד שיהיה לו סגולה להביא האורה במקום החושך:

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו הערמה בלקיחת שכרן.

שאלה. (יא-ב) דַּבַּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאַלּוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאֵשׁ מֵאֵת רֵעוּתָהּ כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב: הנה ודאי שהיו ישראל ראויים לקבל שכרם מאת המצרים על שעבדום במשך דורות, אלא שצריך עיון מדוע נעשה הדבר בדרך ערמה והטעיה.

תשובה.

יתכן שהיתה כאן מידה כנגד מידה שהרי מבואר בסוטה י"א ע"ב על הכתוב ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך ר"א אומר בפה רך ואם כן שעבדום ע"י הטעיה בפה רך מתחילה ולכן גם שלמו ע"י הטעיה ושוב ראיתי מובא כן בשם הגר"א

שלא שינו שמם ולבושם.

שאלה. צ"ע דהנה מצינו במדרש שמות רבה (פרשת שמות פרשה א) בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם ושלא שינו את לשונם וכו', והנה המתבונן יראה כי במצרים נשתכח מהם גופי תורה שהיו "גוי מקרב גוי" (דברים ד, לד), 'הללו עובדי עבודה זרה (והללו עובדי עבודה זרה)' - (מדרש שוחר טוב טו, ה), וכן הפרו ברית מילה [ילקוט (דברים תתכ"ח)]. אמנם הסייגים והגדרים שמרו ביתרון גדול, כמו שאמר במכילתא (דפסחא פרשה ה) שלא שינו שמם לא שינו לשונם שלא גילו מסתורין, ולכא' מה היא המעלה העצומה שבזכותה נגאלו ששמרו הסייגין בעוד שאת העיקר של התורה עברו והזניחו וצ"ב.

תשובה.

כתב המשך חכמה וז"ל ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר. הנה המתבונן יראה כי במצרים נשתכח מהם גופי תורה שהיו "גוי מקרב גוי" (דברים ד, לד), 'הללו עובדי עבודה זרה (והללו עובדי עבודה זרה)' - (מדרש שוחר טוב טו, ה), וכן הפרו ברית מילה [ילקוט (דברים תתכ"ח)]. אמנם הסייגים והגדרים שמרו ביתרון גדול, כמו שאמר במכילתא (דפסחא פרשה ה) שלא שינו שמם לא שינו לשונם שלא גילו מסתורין, יעוין שם. לא כן בגלות בבל, היו שומרים גופי תורה, אמנם הסייגים והגדרים עברו, שבניהם היו מדברים אשדודית ושינו שמם והתחתנו עם גויי הארצות, כמו שנאמר בעזרא (נחמיה יג, כג - כד). והנה בימי היות ישראל בגולה העיקר הוא הסייגים והגדרים שלא יתערבו בין העמים. ולכן אמרו (סוטה לו, א) "עד יעבר עמך ה' עד יעבור עם זו קנית", ראויים היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא כדרך וכו', אלא שגרם החטא, פירוש שעברו הגדרים והסייגים. ולכן אמרו במדרש חזית סוף פרשה ד': מהיכן היו ישראל מנסכין במדבר, ממה שהיו תגרי אומות העולם מוכרין, ועדיין לא נאסר יין העמוני. ולכן אמר יחזקאל (מה, טו) בנסכים "ממשקה ישראל" שלא יהיה כמו שהיה במדבר מיין העמוני, ודו"ק, הלא הנסכים היו במדבר מיין עבודה זרה! ואח"כ גזרו על יינם ושמנם ופתם לעשות סייג וגדר בין ישראל לעובדי גילולים, שלא יאבדו קיומן וצורתן הלאומית. ולכן אמרו על י"ח דבר (שבת יג, ב), שאף אליהו אינו יכול לבטלן - פירוש שנחיצת הסייגים מוכרחין לאומה עד כי אף אם יבא המבשר על משיח גם כן לא יבטלו, אם לא כשיבא משיח, ואז 'כולי עלמא עבדים לישראל' [עירובין מג, ב], ויעשה השם יתברך מה שיהיה ברצונו, דוגמא ההלכה פסוקה דרבי זירא שבנות ישראל החמירו על עצמן וכו', ובזמן המקדש על כרחך שיבטל, דאי לאו הכי לא תדע אשה מתי להביא קרבן זיבה. והנה אברהם עשה סייג וגדר כמו ערוב תבשילין בראשית רבה צה, ב), "והוא אחריו" (בראשית יח, ט) - מפני היחוד [מדרש בראשית רבה מח]. והנה על שניות לעריות אמרו (יבמות כא, א) "ושמרתם את משמרת"

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

(ויקרא יח, ל) - עשו משמרת למשמרת! לזה נאמר על אברהם (בראשית כו, ה) "עקב אשר שמר משמרתו (צ"ל שמע אברהם בקולי וישמר משמרתו)", "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וביתו אחריו ושמרו דרך ה'" (בראשית יח, יט) - היינו שמירה וסייגים וגדרים. והנה איוב היה שומר מצוה וגופי תורה וסר מרע (איוב א, א), אבל בלא סייג וגדר. ולכן אמרו (בבא בתרא טז, א) עפרא לפומיה דאיוב, דאילו בדידיה איסתכל, ואברהם אפילו בדידיה לא הסתכל (בראשית יב, יא ברש"י), הרי דאיוב לא עשה סייגים רק היה סר מעצם הרע. ולכן גם בניו הניח לעשות משתות והקריב עולות אולי חטאו בניו (איוב א, ה), אבל לא הזהיר אותם שלא לעשות משתה. ולכן אמרו בשמות רבה פרשה כא, ז: יציבני למטרה יפרפני, שכשעמד סמאל ואמר בניך היו עובדי עבודה זרה עד עכשיו וכו' מה עשה הקדוש ברוך הוא? מסר לו איוב. פירוש שאמר לשטן "השמת לבך לעבדי איוב" וכו' (איוב א, ח). ומה טען השטן? שלא היה שומר סייגים וגדרים, ומה התועליות משמירתו גופי תורה, וההשגחה עשתה גדר לשומרו ולהצליחו, וזה "ואתה שכתה בעדו" (שם שם ד). וכיון שכך, הנך טוען שעיקר היא שמירת הסייגים - הלא בני ישראל המה מצויינים! "וגן נעול מעין חתום" (שיר השירים ד, יב), 'לא שינו שמם ולשונם' (מכילתא דפסחא ה) - "דבר אל בני ישראל ויסעו" (שמות יד, טז) ששומרים הסייגים באופן נפלא מאוד. וזה ביאור מאמרם (שוחר טוב יט, ז, תנחומא תשא לו) מנין היה יודע משה שהוא יום וכו' בשעה שהיה לומד תורה שבכתב היה יודע שהוא יום, ובשעה שהיה לומד תורה שבעל פה היה יודע שהוא לילה. שבלילה - הוא תוך הגלות - העיקר תורה שבעל פה, הסייגים והגדרים המה נחוצים לקיום הדת, ודו"ק. ולכן הרבה התורה בסייגים גבי פסח וחמץ ב"בל יראה", מפני שעל פי הגדרים והסייגים נגאלו. ולהורות נתן ש"לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר", שכל אדם יהא נגדר ומקושר ללאומתו בסייגים וגדרים, שכל זמן שלא יהיה אור האלקי מופיע עליו גלויה לעיני כל, הסכנה גדולה שלא יתערבו בין האומות ויאבדו קיומם. וזה (מלאכי ג, ו) "אני ה' לא שניתי", שתמיד אני ברחמים. והגזירות הוא כדי "שאתם בני ישראל לא כליתם" - שלא יתערבו בין העובדי כוכבים בהתקרבתם אליהם. "למימי אבותיכם סרתם מחוקי ולא שמרתם" (מלאכי שם ז) - שלא עשיתם סייגים וגדרים ודו"ק היטב.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו מדור אחודה חידה

חידה: היכ"ת שבליל הסדר צריך לעשות את ה"יחץ" לפני ה"קדש".

חידה: איזה בכורות לא מתו במצרים, מלבד פרעה שהיה בכור וכתוב שלא מת.

תשובה: כתב האור החיים שמות פרק יא פסוק ח על הפסוק (ח) וירדו כל עבדיך וגו'. כאן הבטיח כי עבדיו אלו יחיו ולא ימות מהם אחד במכת בכורות. ואולי שהיו כולם פשוטים ואין בכור ביניהם וידע בידיעת נביא. או הגם שהיו ביניהם בכורות אף על פי כן הוציאם מכלל המכה, והטעם לא לצד צדקותם אלא לצד שביזהו פרעה הרשע בפניהם ודבר אליו כדבר הנבל אל תוסף ראות וגו' כי ביום וגו' לזה צריך גם הוא להתבזות בפניהם כדין המבייש חבריו בפני רבים שצריך לפייסו בפניהם, ותמצא שהקפיד משה על הדבר דכתיב ויצא מעם פרעה בחרי אף. והנה הגם שלא אמר משה אלא וירדו כל עבדיך נתכוון לומר גם עליו כי הוא בעצמו יקום לילה אלא שדבר דרך כבוד:

חידה: איזה ב' מכות נפרדות הוכו המצריים במכת הארבה.

תשובה: הארבה היה מנקר את עיניהם ומעור את המצרים (ילקוט סופרים), וא"כ חוץ ממכת הארבה שהזיק האוכל גם היו נעשים עורים.

חידה: מהיכן יש להוכיח מפרשתינו, לעניין הנידון מה יעשה מי שנמצא במקום בעולם, שיש שם חצי שנה לילה או יום, האם חייב לקרוא קר"ש רק פעם אחת כל אותו הזמן וכו' וכן לגבי שאר המצוות הנידונות.

תשובה:

כתב תרגום יונתן ב"ע לפרשתנו- (כג) לֹא חָמוֹן גִּבֹּר יֵת אַחֲוֵי וְלֹא קָמוֹן אֶנְשׁ מֵאַתְרֵיהּ תִּלְתָּא יוֹמִין וְלָכֵל בְּגִי יִשְׂרָאֵל הָהָּ נְהוּרָא לְמִקְבוֹר רְשִׁיעֵי דִי בִיגִיחוֹן דְּמִיתוּן וְזַכְּאֵי לְמַעְסוֹק בְּמִצְוֹתָא בְּמוֹתְבִיחוֹן: וא"כ מדברי התרגום יהונתן נראה דאם היה חושך במושבנות בני ישראל היה לו דין של לילה ולא היו יכולים לקיים שום מצות שתלויות ביום אף שמבחינת הזמן הוא בפועל יום דהכל תלוי הוא אם משמשים המאורות בפועל, ויש לפי"ז לעיין דבמקומות שאין שם אור השמש ימים רבים כגון במקומות הקרובים אל הקוטב הצפוני (וכמו בדנמרק ושבדיה) וכש"כ בקו הקוטב הצפוני שבהם אין השמש מאירה במשך חדשי החורף ואין חילוק מבחינת החשך בין יום ללילה אם יוכלו להניח תפילין ולקיים מצות ציצית כל אותם חדשים. ומדבריו לכאן מוכח שא"א לקיים שם המצוות.

חידה: כיצד יתכן שיש לאדם מכונית שבדק בה את החמץ ובכל אופן יהיה אסור לו ליסוע בה בפסח.

תשובה: כ' בספר חשוקי חמד פסחים דף כז עמוד א: כשהרכב נוסע עם דלק שמעורב בו אלכוהול, כמבואר בספרו של הגאון ר' שאול בראך וישאל שאול (ח"א סימן סו) וז"ל: "בדבר חוק חדש במדינתנו שצריכין לערב בבנין חלק חמישית ספירט [אלכוהול חמץ], ואם כן יש להסתפק אם מותר לנסוע עם אוטובוס או קטנוע, הנוסעים ע"י בנין וספירט, אני איני רואה היתר אלא מצד זה וזה גורם, ובמג"א (סימן תמה סק"ה) אוסר, וגם

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

הכסף משנה (פ"ה דנדרים) כתב שבע"ז שהוא במשהו זה וזה גורם אסור. ויעוין עוד בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא קמא ח"א סימן קמא) שדן לגבי הא דעושים נר למאור על ידי שנותנים מחצה ספירט העשוי מחמשת מיני דגן, ומחצה דבר אחר, אם מותר להדליק בו בפסח, והעלה דבתערובת כזו אסור להדליק בו בפסח, דאף דהוי פגום דאי אפשר לשתותו מ"מ הא דמותר כשהטעם פגום הוא רק כשרוצה לאוכלו או לשתותו, אבל כשרוצה להדליק בו מה בכך שהטעם פגום, וגם בהא דאמרינן בזה זה וזה גורם מותר, כיון דעכ"פ נהנה מהחמץ... עכת"ד.

אמנם יעוין בשו"ת פני יהושע (סימן יא) שדן במי שאפה ערב פסח אחר חצות מצות בעצים, וגם שם בתנור מצה שהחמיצה, והתיר את המצות שהיה בתנור מטעם זה וזה גורם.

חידה. איזה דין בהלכות קנינים היה צ"ל שיהיה בעיה מחמתו, ובכל אופן מחמת דבר שקרה ביציאת מצרים לא הייתה בעיה, (איזה דין, איזה בעיה, ומדוע לא).

חידה. הנה כל מקום שיש גילוי שכינה אסור בנעילת הסנדל (דוגמת בית המקדש), היכן מצינו שהיה גילוי שכינה והותר בנעילת הסנדל.

תשובה.

בעשרת המכות ובמכת בכורות היה גילוי שכינה, וכמו שדורשים חז"ל עה"פ ובמורא גדול – זו גילוי שכינה, ואעפ"כ נצטוו בעת אכילת קרבן פסח מצרים שהיה בעיצומה של מכת בכורות, להיות עם "נעליכם ברגליכם". **חידה.** היכ"ת שהאפר של החמץ שנשרף יהיה יותר חמור מהחמץ עצמו.

חידה: כיצד יתכן איש ישראל שהוא שומר תו"מ ואינו חש"ו או סומא ואעפ"כ הוא פסול לבדיקה. תשובה. מי שהוא שיכור הוא פסול לבדיקת חמץ כי אין דעתו צלולה עליו, וממילא אינו יכול לבדוק כראוי.

חידה. איך יכול להיות שיש לפנינו שנים קטן וגדול ישראלים מדקדקים במצוות, ויש לפנינו רק כזית מצה אחד, ונאמר ליתן זאת לקטן ולא לגדול שהוא בר חיובא במצוות.

תשובה. מטו משמיה דהגרי"ש שבכה"ג מחוייב ליתן לבנו דיש עליו חיוב לחנכו, וקודם לגדול שאינו מוטל עליו, והוא חידוש.

חידה. מהיכן מוכח שאין פטור מצטער גם למצוות שחיובן רק מדרבנן.

תשובה. ממצות ארבע כוסות של יין. דהנה בשו"ע (או"ח סי' תע"ב סעיף י'): מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו, או שונאו, צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ארבע כוסות. וכתב שם במשנה ברורה (ס"ק ל"ה) דהיינו שמצטער בשתייתו או כואב לו ראשו, כעובדא דרבי יהודה דהכא, אבל אם יפול למשכב מחמת זה, אין זה דרך חירות ופטור.

א. חדא, ממצות מרור, דאע"פ שמצטער לא הקילו בה חכמים לפטור מזה, אע"פ דבזה"ז אינו דאורייתא.

ב. ועוד מוכח מד' כוסות, וכדאי' בגמ' (ירו' פסחים פ"י ה"א) שהיו אמוראים מצטערים מזה מדיבחא עד עצרתא.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

חידה: לגבי מה איסור בל יראה חמור מאיסור אכילת חמץ.

חידה: כיצד יתכן שאדם הגר בבית ויגור אף בפסח וחייב בבדיקה ואעפ"כ לא יברך על בדיקה זו.
תשובה: לפמש"כ המג"א (סי' תלה סק"ב) דאם מצא חמץ בביתו אינו צריך לברך עליו כיון שביטלו קודם פסח וכבר קיים תקנת חכמים בבדיקה.
מדברי הפוסקים מוכח דכל שידוע שהבית בדוק כגון שכיבדו היטב קודם י"ד, שוב אין חובת בדיקה מדינא ויבדוק בלא ברכה. – ואמנם אפשר בכוונת השאלה, דמיירי בגוונא שלא כיבד הבית כלל קודם לכן.

חידה: איך יתכן אדם שמוכר את כל חמצו לנכרי, ואף אמר את הנוסח הרגיל של הביטול ואעפ"כ לאחר הפסח אסור לו לאכול החמץ ולבערו.
תשובה: הא דמועיל מכירה לנכרי היינו בחמץ הידוע לו אבל אם זה היה חמץ שאין ידוע לו בכה"ג אסור לאכול את החמץ לאחר פסח וצריך לבערו.

חידה: איך יתכן שצריך לבדוק את אותו מקום פעמיים למרות שלא חל שום שינוי.
תשובה: בחשוקי חמוד על מסכת פסחים (ד ע"ב) כתב דמיירי באופן שלא היה בביתו עד שעה ששית, וגם לא ביטל, ואמרה לו אשתו שבדקה את הבית בברכה כדת וכדין, מ"מ חייב לבדוק שנית בברכה, כמבואר במשנ"ב (סי' תלו סקט"ז) שאשה נאמנת רק בזמן דרבנן, אבל כשהגיע זמן דאורייתא, כיון שאינו יכול לבטל חייב לבדוק שנית, וכתב ויתכן דאף חייב לברך שנית על הבדיקה.

חידה: כיצד יתכן שיהודי יחזיק בפסח חמץ שלו והוא אינו חייב לבערו מדאורייתא?
תשובה:

בשו"ת מחנה חיים (ח"ג סימן לא) חקר האם גר שנתגייר בתוך ימי הפסח עובר בבל יראה, דלא מצינו על איש חיוב דלא יראה ד' ימים חמץ, ואמנם על אכילה בודאי חייב, אבל בל יראה צריך חקירה דלא דמי לקטן שנתגדל בתוך הפסח או שוטה שנשתפה, עכ"ד. ולפי זה אפשר דגר שנתגייר בתוך הפסח אין צריך לבער את חמצו, ולאחר הפסח יהיה מותר בהנאה.

חידה: איך יתכן שאסור לבכור לצום בערב פסח (ואפילו שהוא איש בריא).
תשובה:

בשו"ת בית יהודה (לר' יהודה עייאש ח"ב, סימן כג) כתב נשאלתי בחתן שנשא אשה בערב פסח, ויום ראשון לשבעת ימי חופתו היה, והוא היה בכור ועדיין לא פדה את עצמו עד היום ההוא, ואותו יום עלו בידו ב' מצוות, מצוות הנשואין ומצוות הפדיה, מצוה גוררת מצוה, ושאל אם חייב להתענות מפני הבכורה. והשיב לפי מ"ש האחרונים שהבכורות יכולים לבטל תעניתם משום סעודת מצוה, כ"ש בנידון דידן שהוא עצמו בעל המצוה ובעל השמחה.

ונראה דחתן זה אם ירצה להחמיר על עצמו אינו רשאי, דלגביה ידידה יום טוב הוא כדמוכח במו"ק (דף ז ע"ב), דעשה דיחיד הוא וקיי"ל דדוחה אפילו נגעים שנותנים לו ולאצטליתו כל ימי המשתה.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

עוד כתב שם: ואף על גב דקיי"ל דאין מערבין שמחה בשמחה, היינו דוקא שמחת נשואין דכתיב ביה שמחה וכה"ג בחג דכתיב ביה שמחה, אבל סעודת פדיון הבן, כשם שמותר לעשותה בחול המועד כנפסק בשו"ע (סימן תקמו ס"ד), כן מותר לעשותו ביום חתונתו.

חידה: מתי יש חיוב לספר לבנו את יציאת מצרים בנוסף על ליל פסח?
תשובה.

מטו משמיה דהרב מברסק ז"ל, דבליל פסח האב מחויב לספר לבנו יציאת מצרים ולעוררו שישאל ואף אם אינו שואל חייב לספר לו, וכמו שכתוב (שמות י"ג ח') "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים", אולם בשאר ימות השנה באם שואלו הבן חייב אזי לספר לו ביציאת מצרים, וכמו שכתוב לאחר מכן (שם פס' י"ד) "והיה כי ישאלך בנך מאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים".

ואף שדיוק זה הולם את הפסוקים, מ"מ איני יודע האם כך היא ההלכה, שהרי אין בידינו ללמוד ולחדש דברים מן הפסוקים לבד, וא"כ לשון השאלה שכתבת אינה במדויק שהרי אין הדבר מוחלט בזה.

חידה: איך יתכן חנות שכל השנה אסור לקנות בה פרט לערב פסח?
תשובה. מהספר חשוקי חמד בבא מציעא דף סא ע"ב להגר"י זילברשטיין שליט"א, חנות כזו שבעליה מוכר במשקולות חסרים, נראה שאסור להכנס שם לקנות כי בכל קניה מחטיאים את הבעלים באיסור תורה של לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה (ויקרא יט לה) וכתב שם הנצי"ב דמשונה עוול זה משאר עוולות שבתורה, דכל עול אינו אסור אלא באופן שאין הנעשק מתרצה לאותו עוול, משא"כ עוול דמדות ומשקולות דאפילו המתאנה אינו מקפיד אסור, עכ"ל. ולדבריו אין כל דרך לקנות בחנות בלי להחטיאו, כי אפילו ימחול לו, לא מהני והוא עונו ישא על ראשו. אמנם הקונה לא נותן לו ביד דבר איסור, אבל הוא מגרה אותו לחטוא, והרי זה דומה למבואר במסכת קידושין (דף לב ע"א) רב הונא קרע שיראי באנפיה רבה בניה, אמר [רב הונא] איזול אחזי אי רתח, אי לא רתח, ומקשה הגמ' ודלמא רתח וקא עבר על לפני עור לא תתן מכשול? מתרצת הגמ' דמחל ליה ליקריה. הרי שאע"פ שרב הונא לא מסר דבר חטא ליד בנו, אלא גירה אותו שיחטא גם זה בכלל לפני עור, וכך בעניננו אסור לגרות את בעל החנות שיעשה עוול במשפט. אבל בערב פסח כשצריך מצות ואין לו להשיגם כי אם אצל בליעל זה הכופר ביציאת מצרים ומוכר מצותיו במשקל חסר, אין איסור לקנות ממנו כאשר ירמה אותו במשקל כי איסור זה של לפני עור שכלול בו גם לא לגרות, נאמר דוקא כשעושה מעשה שאינו מוכרח, לדוגמא קורע בגדו לפני בנו שלא מוכרחים לעשותו, אבל אם חייב לקנות מצות ואין לו דרך אחרת כי אם לקנות אצלו הוי כאי אפשר שהרי לחנוני יש ערבות למכור לו ולא מכוון דמבואר בפסחים (דף כה ע"ב) דמותר. אך יתכן דיש לזה עצה שיאמר הקונה לבעל המכולת אני זקוק לבערך קילו מצות, ואז אפילו אם שוקל במשקל חסר אין כאן חטא כי הוא לא שוקל קילו אלא בערך ק"ג.

חידה: איך יתכן חמץ שעבר עליו הפסח, שלכל העולם הוא מותר באכילה ובהנאה פרט לאדם אחד?
תשובה.

מהספר חשוקי חמד: אינו יהודי שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם הוא חייב באחריותו, מגניבה ואבידה בין שהוא בביתו, ובין שהוא בכל מקום ברשותו חייב לבערו, כמבואר בשו"ע (או"ח סימן תמ ס"א), ואם עבר ולא ביערו, ובא העכו"ם אחר הפסח, רשאי ליתן לו החמץ. דהא חמץ שעבר עליו הפסח אינו אסור אלא מטעם קנס, ובזה לא קנסו. ומ"מ יש לומר דאסור ליתן לעכו"ם, שמא יחזור העכו"ם וימכרנו לישראל ויכשל הישראל

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

בחמץ שעבר עליו הפסח, זוהי שיטת המג"א (שם סק"א). והחק יעקב (סק"ד) כתב דמותר להחזיר לעכו"ם ואין לחשוש שמא ימכרנו לישראל.

והכתב סופר (או"ח סימן פד) כתב: דלישראל הנפקד בעצמו אסור אפילו בהנאה, ולאחרים מותר אפילו באכילה, כיון שאין גוף החמץ של ישראל. ולפי זה מותר להחזיר לעכו"ם אף על פי שידוע שימכרנו לישראל. הנה פתרון החידה: חמץ של גוי המופקד ביד ישראל וקיבל עליו אחריות של גניבה ואבידה, והישראל היה חייב לבערו ולא ביערו, חמץ זה מותר לכל העולם גם באכילה, אבל לאותו יהודי שעבר עליו בכל יראה ובל ימצא חמץ זה אסור גם בהנאה.

**חידה: איך יתכן כלי שאסור להגעיל אותו ויש זמן אחד שמותר להגעילו, ומדוע.
תשובה:**

הגעלת כלי מבשר לחלב אסרו האחרונים מפני טעויות, אך כשמגעיל בערב פסח מכלי חמץ לכלי פסח יכול להעבירו מבשר לחלב וכן להיפך כמבואר בפוסקים.

חידה: איך יתכן שראובן עבר על חמץ בכל יראה ויהיה מותר לו ליהנות מהחמץ אחר הפסח?
תשובה. עיין במ"ב (סי' תמ סק"ה) דרשאי להחזיר לנכרי חמץ לאחר הפסח ולהפרע מחובתו ואע"פ דבעצם החמץ אסור באכילה ובהנאה עיי"ש.
ב. אם נתערב אחר הפסח, למה דקייל לחד דעה שלא גזרו בתערובות.

חידה. איך יתכן אדם שמוכר את כל חמצו לנכרי, ואומר את הנוסח הרגיל של הביטול, ועם כל זה לאחר הפסח אסור לו לאכול את החמץ וצריך לבערו?
תשובה. הרע"ק בגליון השו"ע (סי' תמח על מג"א סק"ד) דאם מכר ואמר כל חמץ שיש לי א"כ במשקין שרובם היו אינם חמוצה ובמעט יש חמוצה דהיינו שיש בו חמץ, מאחר דאי אפשר לברר את המידה של חמץ נאסר הכל.

חידה. כיצד יתכן שאדם הדר בבית וגם יגור בביתו בפסח וחייב לבדוק את חמצו, ואף על פי כן לא יברך על הבדיקה?
תשובה. אם הבדיקה נעשית ע"י אדם שרוצה להשכיר את הבית ולברר האם יש חמץ בבית והיא נקייה מחשש חמץ ואם אינה נקייה הוא אינה משכירה א"כ בכה"ג אינו נחשב כלל כדר בבית ואינו צריך לברך על בדיקת החמץ.
עוד אפ"ל יצא קודם שלשים יום ועתיד לחזור בפסח.

חידה: מתי יש מצוה לאכול מצה בערב פסח?
תשובה. עיין במשך חכמה (פרשת אמור ד"ה ביום השבת) דיש מצוה לאכול לחם הפנים בע"פ שחל בשבת כיון דחביבה מצוה בשעתה או דמיירי בלחה"פ דהוי מצה עשירה עיי"ש.
עוד אפ"ל סעודת מצווה שקבוע לה זמן (כמילה וכדו'), שלא הספיק לעשותה בתחילת היום. וכן בפיקו"נ (וגם בחשש חולי אם לא יאכל נראה שלא גזרו כיוון שהוא איסור דרבנן).

חידה: מהיכן יש להוכיח שבאור לארבעה עשר מותר לאכול מצה.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

תשובה.

לפי האומרים (בה"ג, הל' פסח, רי"ץ גיאת, ועוד) שמקור האיסור הוא מהפסוק "בערב תאכלו מצות" - בערב, ולא ביום. א"כ משמע בפשטות שרק היום שקודם הערב אסור, ולא בלילה ובערב שקודם ליום. עוד הגר"ח מבריסק (ספר הזכרון אש תמיד) הוכיח מלשון המשנה, במה נשתנה, "שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה", משמע שאין איסור בליל י"ד ניסן.

חידה: כיצד יתכן שני אנשים שעל אותו דבר מאכל, אחד יברך ברכה אחת והשני מברך ברכה אחרת.

תשובה.

א. אם אוכל חריין שאינו ראוי לאכילה לבדו מברך שהכל אבל אם אוכל לצורך מצות מרור בפה"א עי' ביאור הלכה סי' תע"ה סעיף ב' ד"ה בטיכול ואם שני אנשים אוכלים מרור וא' אוכל לשם מצות מרור והשני אוכל סתם שלא לשם מצוה א"כ זה שאוכל לשם מצוה מברך בפה"א וזה שאוכל סתם שלא לשם מצוה מברך שהכל.

ב. כששני בנ"א אוכלים פת הבא בכיסנין וא' מהם קובע סעודה והשני אינו קובע סעודה זה שקובע סעודה מברך המוציא וזה שאינו קובע סעודה מברך במ"מ.

ג. מצה ביו"ט שני של פסח למנג הספרדים ולאחד עדיין פסח ולשני כבר לאחר הפסח שאחד יברך המוציא והשני בורא מיני מזונות.

תשובה א' - שניהם אוכלים מצה, האחד מקיים מצות אכילת כזית מצה בליל הפסח ומברך על אכילת מצה, וחבירו שכבר קיים המצוה, ובירך בהמ"ז, מברך המוציא לחם מן הארץ. וכעין זה י"ל כשאחד אוכל חזרת בתורת קיום מצות מרור, וחבירו יצא יד"ח מרור בירק אחר ואוכל כן לתאבוננו, האוכל בתורת מרור מברך על אכילת מרור, והאוכל כן לשובע מברך בורא פרי האדמה.

תשובה ב' - שניהם אוכלים פת הבאה בכיסניו, האחד מברך במ"מ, והשני, שקבע סעודתו על פת זו, מברך המוציא.

חידה: איך יתכן שאדם יצטרך לברך על סיפור יציאת מצרים.

חידה: ציין חמש מקרים שחמץ ברשותו ואינו עובר בכ"י.

תשובה.

א': אם הפקיד חמץ אצל חבירו ישראל והנפקד לא קיבל עליו אחריות, אין הנפקד עובר בבל יראה, ודנראה בטור ובשו"ע בסימן ת"מ, וכדכתב המ"ב שם בס"ק א': "דבפקדון בעלמא שלא באחריות ליכא איסורא להשהות מדכתיב קרא אחרינא לא יראה לך, ודרשינן שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים".

ב': תנן במסכת פסחים (פ"ג משנה ב'), דבצק שבסדקי עריבה, אם אין כזית במקום אחד, א"צ לבער, דבטל במיעוטו.

ג': בשו"ת מחנה חיים (ח"ג סימן לא) חקר האם גר שנתגייר בתוך ימי הפסח עובר בבל יראה, דלא מצינו על איש חיוב דלא יראה ד' ימים חמץ, ואמנם על אכילה בודאי חייב, אבל בל יראה צריך חקירה דלא דמי לקטן שנתגדל בתוך הפסח או שוטה שנשתפה.

קונטרס משנת הפסח הערות ובירורים בעניני חג הפסח ומצוותיו

ד': חמץ שהפקירו, לכו"ע אין עובר בבל יראה.

ה': חמץ שנפלה עליו מפולת, אין עובר בבל יראה. וי"א אף במפולת פחות מג' טפחים, אם יש בו סכנת עקרב, אין עובר בבל יראה, ואף אם לא ביטלו. (כדאיתא במתני' פסחים ב, ג. וכן הוא בשו"ע בסימן תל"ג).

ו': יש אומרים שאין אדם עובר בבל יראה ובל ימצא על חמץ הנמצא בביתו שאינו יודע היכן הוא נמצא (מקו"ח סימן תלא לדעת התוספות כא. ד"ה ואי). לפי שנאמר (שמות יב, יט): "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתכם", וחמץ שאין ידוע היכן הוא - אינו נחשב למצוי (שם).

ז': כתבו התוס' בפסחים (דף כט: ד"ה רב אשי) שהמשהה חמץ על מנת לבערו, אינו עובר בבל יראה ובל ימצא.

ח': במשנ"ב (סימן תמו סק"י) שהעלה שהמוצא חמץ בביתו ביום טוב, אף על פי שלא ביטלו, אין לו לטלטלו ולבערו, ואינו עובר בבל יראה, כיון שהוא אנוס בתקנת חכמים של איסור טלטול מוקצה.

ט': כתב המנחת חינוך (מצוה י"א אות ד') שבחמץ של איסורי הנאה ככלאי הכרם וכדו', אין עובר בבל יראה, כיון שאין נחשב לשלו.

י': קיימ"ל בסי' תנ"א [ס"א], דכלים הבלועים מחמץ אין צריכים להתבער, ובלא הגעלה משהים אותן במקום מוצנע, וכתב המג"א שם בשם ראב"ן, דאינו עובר בבל יראה על הבלוע, משום דאינו בכלל מצוים בידך, והתורה אמר' לא ימצא.